МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО СТОМАТОЛОГА В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0113-дн
спеціальності 011 «Освітні педагогічні науки»
освітньо-професійної програми
«Педагогіка вищої школи» С. О. Занімонцев

Керівник: доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, доцент,
к.пед.н. _____ І. В. Козич

Рецензент професор кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, професор
д.пед.н. _____ О. В. Пономаренко

Запоріжжя

2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра педагогіки та психолог освітньої діяльності
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 011 «Освітні педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____»_____2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Занімонцеву Станіславу Олександровичу

1. Тема роботи: «Формування професійної культури майбутнього стоматолога в умовах університетської освіти»
керівник роботи Козич І. В., к. пед. н., доцент
затверджена наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: вивчення психологічної, педагогічної літератури

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): проаналізувати сутність і структуру понять «професійна культура», «професійна культура майбутнього стоматолога» у сучасній психолого-педагогічній теорії; визначити критерії та показники, характеризувати рівні сформованості професійної культури майбутніх стоматологів в умовах університетської освіти; з'ясувати стан сформованості професійної культури студентів – майбутніх стоматологів; розробити методику формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога

5. Перелік графічного матеріалу: 2 рисунка та 6 таблиць з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Козич І.В.	12.01.24 р.	02.01.24 р.
Розділ 1	Козич І.В.	11.02.24 р.	11.02.24 р.
Розділ 2	Козич І.В.	19.05.24 р.	19.05.24 р.
Висновки	Козич І.В.	03.12.24 р.	03.12.24 р.
Додатки	Козич І.В.	10.01.25 р.	10.01.25 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	грудень	виконано
2	Написання вступу	січень	виконано
3	Написання першого розділу	лютий-травень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-жовтень	виконано
5	Написання висновків	листопад	виконано
6	Оформлення додатків	грудень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	січень	виконано
8	Захист	лютий	

Студент __ _____ Занімонцев С. О.

Керівник роботи _____ Козич І. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Козич І. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 78 с., 2 рисунка, 6 таблиць, 55 джерел, 2 додатки.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та розробити методику формування професійної культури майбутнього стоматолога в умовах університетської освіти.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх стоматологів.

Предмет дослідження – особливості формування професійної культури майбутнього лікаря стоматолога в умовах університетської освіти.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, порівняння, систематизація; вивчення психологічної, педагогічної літератури; узагальнення теоретичних та експериментальних даних, аналіз нормативно-правових документів; емпіричні: анкетування, тестування, спостереження, співбесіда, що застосовувалися з метою оцінки рівнів сформованості професійної культури майбутніх стоматологів під час навчання в університеті.

Теоретичне значення здобутих результатів полягає в тому, що: теоретично обґрунтовано поняття формування професійної культури майбутніх лікарів-стоматологів в умовах університетської освіти, яка максимально наближує навчальний процес до практичної діяльності за допомогою системи імітаційних ігор; визначено та теоретично обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутніх стоматологів в умовах університетської освіти.

Практичне значення здобутих результатів полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані у процесі фахової підготовки майбутніх лікарів-стоматологів та розробці програми курсів підвищення кваліфікації для лікарів-стоматологів.

КУЛЬТУРА, ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА, ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ПРОФЕСІОНАЛІЗМ, ЛІКАР-СТОМАТОЛОГ.

SUMMARY

Zanimontsev S. A. Formation of the professional culture of the future dentist in the conditions of university education.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (55 items).

The importance of training a modern competent doctor for society is beyond doubt. Through its activities, state policy is implemented in ensuring the health and vitality of the nation. However, the analysis of the current state of the dental industry in Ukraine and the prospects for its development indicates the need for a radical reorganization of the dental service. Preparation of the future dentist, under such conditions becomes one of the strategic directions of development of domestic medicine. It is based on the requirements of the time, the formation of professional competence and ensuring competitiveness in the provision of medical services. Ensuring the achievement of such goals requires the justification of the conceptual foundations for the development of the professional competence of the future dentist.

The purpose of the study is to theoretically justify and develop a methodology for the formation of the professional culture of the future dentist in the conditions of university education.

The object of the study is the process of professional training of future dentists.

The subject of research is the peculiarities of the formation of the professional culture of the future dentist in the conditions of university education.

Research methods: theoretical: analysis, comparison, systematization; study of psychological, pedagogical literature; generalization of theoretical and experimental data, analysis of regulatory documents; empirical: questioning, testing, observation, interview, used to assess the levels of formation of the professional culture of future dentists during their studies at the university.

The theoretical significance of the results obtained is that:

- the concept of forming a professional culture of future dentists in the

conditions of university education, which maximally approximates the educational process to practical activity with the help of a system of imitation games, is theoretically substantiated;

- criteria, indicators and levels of formation of the professional culture of future dentists in the conditions of university.

The practical significance of the obtained results lies in the fact that the research materials can be used in the process of professional training of future dentists and the development of a program of advanced training courses for dentists.

Part 1 “Theoretical principles of formation of professional culture of future dentists” is dedicated to essential characteristic of the concept of “professional culture”.

Part 2 “Experimental study of the features of the formation of the professional culture of the future dentist in the conditions of university education” reveals criteria, indicators and levels of formation of professional culture of future dentists in the conditions of university education.

Keywords: culture, activity, profession, professional culture, professionalism, professional competence, dentist

ЗМІСТ

Вступ……..……..……...…...……. 8
Розділ 1. Теоретичні засади формування професійної культури майбутніх стоматологів……..…..…. 12
1.1. Сутнісна характеристика поняття «професійна культура»..... 12
1.2. Структура професійної культури майбутнього стоматолога…… 22
1.3. Етапи формування професійної культури стоматолога…….…….….. 31
Розділ 2. Експериментальне дослідження особливостей формування професійної культури майбутнього стоматолога в умовах університетської освіти……. 37
2.1. Критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутніх стоматологів в умовах університетської освіти……. 37
2.2. Організація і методика проведення експериментального дослідження… 44
2.3. Методика формування професійної культури майбутнього стоматолога в умовах університетської освіти……. 49
Висновки……..……..…….. 64
Список використаних джерел……...……...…….. 67
Додатки…….. 73

ВСТУП

Мінливі умови сучасного життя змінили і взаємини між людьми. Реально існуюча суцільна комерціалізація, бажання наживи й ідея власного зиску призвели до втрати суспільством моральності й духовності, тому високий рівень професійної культури майбутнього фахівця – нагальна вимога сьогодення. Однією із складових компетентності є професійна культура, яка передбачає здатність фахівця ефективно взаємодіяти з іншими людьми, запобігати і розв'язувати різноманітні незручні ситуації; орієнтація на формування нових умінь і навичок, здобуття ґрунтовних спеціальних професійних знань; властивість оцінювати і корегувати недоліки; певна характеристика якості професійної діяльності; орієнтація на досягнення високого рівня професіоналізму, самоствердження, самовираження тощо. Дослідження цього феномена в педагогічній науці відносять до проблем професійного навчання і виховання як базових категорій, що визначають процес формування професійної культури особистості.

Професійна культура є складовою професійної діяльності, визначає рівень активності, ступінь розвитку та темпи професійного зростання майбутнього фахівця. Тобто, можна стверджувати, що формування професійної культури процес двосторонній. З одного боку, вимога у направленості педагогічного процесу на розкриття і розвиток потенційних можливостей фахівця, з іншого – потреба в особистості, спеціалісті який відповідає вимогам соціального замовлення.

Вияв особистістю культури професійної діяльності в освітньому середовищі закладу вищої освіти на внутрішньому рівні утворює систему моральних цінностей не лише організації загалом, але й моральності кожної окремої особистості. Відтак, нагальною стає проблема вивчення психолого-педагогічних аспектів проблеми формування культури професійної діяльності майбутніх стоматологів.

Стоматологія як наука не стоїть на місці, вона стає точнішою, її оснащення примножується, і тому роль лікаря-стоматолога в сучасних умовах тільки підвищується і формує нові вимоги не тільки до професіоналізму, а й до морально-психологічного діалогу з пацієнтом. Лікар-стоматолог становить соціальну групу, що є однією з основних ланок системи охорони здоров'я. Ефективність роботи лікаря-стоматолога - фактор, від якого залежить здоров'я населення.

Значущість підготовки сучасного компетентного лікаря для суспільства не підлягає сумніву. Завдяки його діяльності реалізується державна політика у забезпеченні здоров’я і життєздатності нації. Однак, аналіз сучасного стану стоматологічної галузі в Україні та перспектив її розвитку свідчить про необхідність кардинальної реорганізації стоматологічної служби. Підготовка майбутнього стоматолога, за таких умов стає одним із стратегічних напрямів розвитку вітчизняної медицини. В її основу, вимогами часу, покладено становлення професійної компетентності і забезпечення конкурентоздатності у сфері надання медичних послуг. Забезпечення досягнення таких цілей потребує обгрунтування концептуальних основ розвитку професійної компететності майбутнього стоматолога. [21, с.67].

Слід відзначити, що дослідженню теоретичних засад, сутності, структури й технології формування професійної культури присвячено праці таких науковців, як О. Барабанщиков, О. Бондаревська, О. Гармаш, І. Зязюн, Н. Ничкало, С. Сисоєва, В. Сластенін та ін.

Окремі аспекти проблеми формування професійної культури соціального працівника висвітлювались у наукових роботах О. Білої, Н. Видишко, І. Григи, І. Звєрєвої, А. Капської, Н. Клушиної, А. Ковальової, Н. Ларіонової, В. Поліщук, В. Полтавець, О. Пришляк, Т. Семигіної, Н. Собчак, В. Ткаченко та ін.

Професійній підготовці лікарів присвятили свої роботи такі дослідники (Р. Богатирьова, В. Гаврюшов,А. Гройсман, А. Доника, І. Концевич, В. Лісовий, Х. Мазепа, А. Мельник, В. Москаленко, Н. Орехов, Ю. Поляченко, В. Передерій, В. Решетников, В. Сміянов, І. Харді), формуванню у них комунікативної

(Л. Цветкова) й мовленнєвої компетентності (М. Мусохранова), культури мовлення (О. Уваркіна, Т. Цісар) й терміновживання (В. Юкало); деонтологічної культури (А. Білібін, Л. Переймибіда), емпатійності (А. Василькова, О. Юдіна), готовності до комунікативної взаємодії у професійній діяльності (Г. Караваєва, С. Поплавська) тощо. Вивченню питання щодо сутності й структури готовності до професійної взаємодії присвячено роботи А. Деркач, О. Коробкової, С. Поплавської, О. Яковлєвої та інших науковців [46].

Проте, наразі серед науковців однозначності у визначенні сутності та змісту професійної культури майбутнього стоматолога не існує, а проблема пошуку оптимальних умов та методів її формування залишається предметом наукової дискусії.

Враховуючи актуальність та недостатню теоретичну розробленість проблеми, була обрана тема нашого дослідження: «Формування професійної культури майбутніх стоматологів в умовах університетської освіти».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та розробити методику формування професійної культури майбутнього стоматолога в умовах університетської освіти.

Предмет дослідження – особливості формування професійної культури майбутнього лікаря стоматолога в умовах університетської освіти.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх стоматологів.

Для досягнення поставленої мети і перевірки гіпотези дослідження були поставлені такі з**авдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми формування професійної культури майбутніх стоматологів в умовах університетської освіти, охарактеризувати сутність професійної культури та виявити її структурні компоненти.

2. Визначити критерії та показники, схарактеризувати рівні сформованості професійної культури майбутніх стоматологів в умовах університетської освіти.

3. З'ясувати стан сформованості професійної культури студентів –

майбутніх стоматологів.

4. Розробити методику формування професійної культури майбутнього стоматолога.

Для виконання поставлених задач були використані такі **методи дослідження:**

- теоретичні: аналіз наукової літератури, аналіз нормативно-правових документів;

- емпіричні: анкетування, тестування, спостереження, співбесіда, що застосовувалися з метою оцінки рівнів сформованості професійної культури майбутніх стоматологів під час навчання в університеті.

Теоретичне значення здобутих результатів полягає в тому, що:

- теоретично обґрунтовано поняття формування професійної культури майбутніх лікарів-стоматологів в умовах університетської освіти, яка максимально наближує навчальний процес до практичної діяльності за допомогою системи імітаційних ігор;

- визначено та теоретично обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутніх стоматологів в умовах університетської освіти.

Практичне значення здобутих результатів полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані у процесі фахової підготовки майбутніх лікарів-стоматологів та розробці програми курсів підвищення кваліфікації для лікарів-стоматологів.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СТОМАТОЛОГІВ

1.1. Сутнісна характеристика поняття «професійна культура»

До професіоналізму лікарів-стоматологів сьогодення ставить особливо високі вимоги. Це зумовлено досить складними і перманентними змінами у становленні спеціаліста з високим рівнем компетентності. Однією із складових компетентності є професійна культура, яка передбачає здатність фахівця ефективно взаємодіяти з іншими людьми, запобігати і розв'язувати різноманітні незручні ситуації; орієнтація на формування нових умінь і навичок, здобуття ґрунтовних спеціальних професійних знань; властивість оцінювати і корегувати недоліки; певна характеристика якості професійної діяльності; орієнтація на досягнення високого рівня професіоналізму, самоствердження, самовираження тощо. Дослідження цього феномена в педагогічній науці відносять до проблем професійного навчання і виховання як базових категорій, що визначають процес формування професійної культури особистості.

Професійна культура є складовою професійно-педагогічної діяльності, визначає рівень активності, ступінь розвитку та темпи професійного зростання педагога, вчителя, а в польшому освіти вцілому. Тобто, можна стверджувати, що формування професійної культури процес двосторонній. З одного боку, вимога у направленості педагогічного процесу на розкриття і розвиток потенційних можливостей фахівця, з іншого – потреба в особистості, спеціалісті який відповідає вимогам соціального замовлення [30].

Аналіз дисертаційних, монографічних досліджень, окремих публікацій свідчить про те, що широко вживаним є поняття «культура», яке вивчали філософи, соціологи, культурологи, педагоги і психологи у різні часи. Найбільш відомими серед них є праці М. Катона Старшого, М. Цицерона, І. Гердера,

Д. Віланського, М. Бєрдяєва, М. Реріха, А. Білого та інших. Значний внесок у розроблення культурологічних засад змісту і технологій педагогічної освіти внесли вітчизняні і зарубіжні вчені: М. Алєйніков, С. Архангельський, В. Болгаріна, О. Коломієць, Н. Кузьміна, В. Лєднєв, В. Маслов, А. Маркова, Л. Настенко, Л. Терських, О. Шевнюк тощо.

Слід зазначити, що проблемі дослідження професійної культури фахівців різних сфер діяльності присвячено не так багато наукових праць. У вільному доступі виявлено нами дисертації Г. Гущиної (професійна культура майбутніх економістів), Я. Черньонкова (професійна культура майбутнього вчителя іноземної мови), Б. Чупринського (професійна культура майбутніх юристів), Я. Шведової (професійна культура майбутніх тележурналістів), І. Шевченко (професійна культура майбутнього вчителя музики), Т. Щеголєвої (професійна культура майбутніх офіцерів-прикордонників). Опубліковані результати досліджень Л. Аухадєєвої (професійно-педагогічна культура вчителя) та А. Комкової (професійна культура економіста-менеджера) окремими статтями [28].

Водночас досліджень з проблем формування професійної культури майбутніх стоматологів у наявній реферативній базі нами, на жаль, не виявлено.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що питання організації навчально-виховного процесу у вищій школі ставали предметом досліджень багатьох вчених: Ю. Бабанського, О. Дубасенюк, С. Гончаренка, Н. Ничкало та ін. Загальні питання, пов’язані з формуванням професійної культури особистості, розкриті у працях С. Арутюнова, І. Ісаєва, А.Капської, Л. Когана, В. Сластьоніна, Ю.Чернової, Ф. Щербака та ін. Питання формування особистості вчителя у процесі загальнопедагогічної підготовки розгяладали О. Абдулліна, В. Білозерцев, О. Мороз, В. Сагарда та ін.; шляхи формування професійної педагогічної майстерності та творчої особистості вчителя знаходять своє відображення у роботах І. Зязюна, Н. Кічук, С. Сисоєвої та ін.

Як доведено, проблема формування професійно важливих якостей фахівців у сучасному науковому доробку займає першочергове місце, оскільки постійно

постає потреба у створенні такої моделі навчання, реалізація якої забезпечила б практичну підготовку майбутнього фахівця.

Як свідчать результати історичного аналізу культури професійних спільнот, здійснений зарубіжними вченими І. Івановою та Л. Максимовою, актуалізація дослідження професійної культури як «соціального феномену прийшлася на останні роки радянського і перші роки пострадянського періоду, тобто до становлення ринкових відносин» [5, с. 89]. Є очевидним, що це зумовило не тільки кількісні, але й якісні зміни в культурі професійних спільнот: модернізація господарської діяльності (виникнення комерційних структур); стрімка адаптація до пострадянського культурного професійного простору, який характеризується змінами звичних цінностей і переходом до ринкових реалій; зміна професійної діяльності; збереження традиційних професій та поява нових; трансформація професійного мислення тощо.

Досліджуючи культуру професійних спільнот, І. Іванова та Л. Максимова зазначають: «Незважаючи на те, що термін «професійна культура» сьогодні є загальновживаним і «ходовим» у суспільно-політичній лексиці, спеціальних праць, присвячених комплексному теоретичному й історичному аналізу цього явища практично немає. В небагатьох соціологічних працях розглядаються деякі аспекти становлення і розвитку професійної культури в конкретних видах трудової діяльності» [3, с. 55]. Така сама тенденція існує у професійній педагогіці – досліджується процес формування професійної культури майбутніх вчителів, офіцерів-прикордонників, тележурналістів та ін.

С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» дає визначення: «Культура – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє існування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас

під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [7, с.182]. У великій енциклопедії з педагогіки дефініція «культура» тлумачиться як «сукупність категоріальних і духовних цінностей, створених і тих, що створюються людством у процесі суспільної історичної практики, і характеризують історично досягнутий ступінь у розвитку суспільства. У більш вузькому смислі прийнято говорити про матеріальну (техніка, виробничий досвід, матеріальні цінності, створені в процесі виробництва) і духовну культуру (виробництво, розподіл і споживання духовних цінностей в області науки, мистецтва і літератури, філософії, моралі, просвітництва тощо). Культура – явище історичне, яке розвивається в залежності від зміни суспільно-економічних формацій. Не зважаючи на залежність, духовна культура не змінюється автоматично за своєю матеріальною основою, а характеризується відносною самостійністю і наступністю в розвитку, взаєморозумінні культури різних народів тощо» [3, с. 57].

Таким чином, у загальному розумінні і педагогічному контексті культура розглядається як інтегроване соціальне явище, результат різносторонньої людської діяльності, показник освіченості і вихованості людей, рівня оволодіння певною галуззю знань або діяльності.

Для з’ясування сутності поняття «професійна культура» нами проаналізовано наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Аналіз змісту поняття «професійна культура»

№п/п	Автор	Визначення поняття «Професійна культура»
1.	Вечірко Р.	Професійна культура — це високий рівень професійної підготовки, її якість. Це найяскравіша грань людської особистості і суспільства в цілому. Високий стан загальної культури суспільства, нації забезпечує належну освіту і професійну культуру.
2.	Іванова І., Максимова Л.	Професійна культура – «соціальний факт», що зумовлений кількома причинами. По-перше, вона є загальною для співтовариства професіоналів і складає загальну колективну «власність», по-друге, її не виробляють «тут і зараз», а отримують від попередніх поколінь, а по-третє, вона здійснює на членів групи як би примусову дію, тобто якщо суб'єкт потрапляєу групу, то він вимушений приймати прийняті там установки.

Продовження таблиці 1.1

№п/п	Автор	Визначення поняття «Професійна культура»
3.	Курілович Н.	Професійна культура – інтегральна якість особистості фахівця, умова і передумова ефективної професійної діяльності, і професійного самовдосконалення.
4.	Лимарь А.	Професійна культура – підсистема культури. Її суб'єктом виступає соціально-професійна група, представники якої можуть бути членами різних виробничих колективів і тому часто віддалені один від одного в реальному часі і просторі. Становлення і розвиток певного типу професійної культури тісно пов'язаний із процесом інституалізації професії. Особливості професійної культури походять як з характеру професійної діяльності, так і з особливостей її суб'єкта, які проявляються в конкретний історичний період. Професійна культура – феномен культури, який має свою логіку розвитку. Професійну культуру можна розглядати як здійснення діяльності на високому рівні (оптимальними способами) з метою досягнення максимального результату. Формування професійної культури особистості означає засвоєння загальновизнаних стандартів кращих зразків професійної діяльності.
5.	Ісаєнко С.	Професійна культура – цілісне особистісне утворення, сутністю якого є діалектичний зв'язок усіх елементів культури індивіда, яке динамічно та нелінійно розвивається, специфічно проявляючись у сфері професійної діяльності і спілкування.
6.	Спіріна Т.	Професійна культура – це сукупність інтелектуальних, духовних, творчих здібностей, якостей і властивостей особистості та стилю діяльності, який передбачає усталений спосіб життя, сформовані на основі загальних і специфічних професійних знань загальну культуру, позитивний досвід, що дозволяють особистості ефективно та якісно вирішувати професійні завдання.
7.	Черньонков Я.	Професійна культура – багаторівневе утворення високого ступеня організованості.
8.	В. В. Надвоцька	Професійна культура – це міра й спосіб творчої самореалізації особистості фахівця в різноманітних видах професійної діяльності, спрямованої на засвоєння, передачу та створення професійних цінностей і технологій.

Професійна культура включає сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних з конкретним видом праці. На формування професійної культури впливають як особливості самої професії, так і об'єктивні: загальносвітові тенденції в освіті, стан системи освіти і якість освітніх послуг, культура освітньої установи, престижність професії в суспільстві – і суб'єктивні, до яких можна віднести загальну культуру, мотивацію особистості до здобування професійної освіти, схильність до соціальної практики за фахом [22, с. 85].

На думку Я. Войтальянової «професійна культура відображає визначений етап становлення і розвитку професії; уявлення спеціаліста про неї як складової культури; його уявлення про себе як носія культурних еталонів. Визнання етичних норм і принципів як, тих що утворюють смисл основи професійної культури є важливим для кожної професії, а особливо для тих, хто має справу з системою суб'єкт-суб'єктних стосунків» [12, с. 22].

В педагогічних дослідженнях розглядається професійна культура спеціалістів різних сфер діяльності. Різні сфери професійної культури володіють значним ступенем функціональної автономії і взаємозалежності. Будь-яка професійна діяльність здійснюється в рамках культурно й історично обумовлених соціальних інститутів, які становлять механізм регулювання кожного з видів цієї діяльності.

У психолого-педагогічній літературі існують різні наукові підходи до розуміння сутності поняття «професійна культура»: діяльнісний (ґрунтується на визначенні діяльності, як основи, засобу і вирішальної умови розвитку професійної культури); системний (орієнтує підходити до визначення професійної культури як до системи, що має певну побудову і свої закони функціонування); ціннісний (розкриває ціннісний бік професійної культури); компетентнісний (характеризує професійну культуру особистості як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження); особистісно-орієнтований (виходить із розуміння того, що професійна культура є невід'ємною складовою особистості); акмеологічний (характеризує розвиток професійної культури особистості протягом усього життя); синергетичний (передбачає дослідження процесу переходу складної системи професійної культури, яка не має впорядкованого стану, у впорядкований і розкриття зв'язків між елементами системи); культурологічний (розглядає професійну культуру як культурологічну самоорганізацію особистості у професійній діяльності); діалогічний (розкриває комунікативну сторону професійної культури) [24, с. 26].

Оскільки в нашому дослідженні суб'єктом професійної культури виступає соціально-професійна група лікарів-стоматологів, то за логікою наукового

пошуку ми звернулися до здобутків учених у визначенні змісту категорії «професійна культура лікарів», «професійна культура стоматологів».

У вітчизняній медичній освіті виявлено обмаль робіт і вони присвячені лише окремим аспектам даної проблеми. Поодинокі з них стосуються стоматололгічної галузі. Натомість, зарубіжні науковці приділяють більшу увагу розробці концептуальних засад підготовки компетентного лікаря-стоматолога. Принагідно відзначити, що у 2008 р., на сайті МОЗ України опубліковано проект Концепції стоматологічної допомоги в Україні для громадського обговорення, яке ще й досі триває. Однак, аналіз цього документу свідчить про повну відсутність будь-якого взаємозв'язку розвитку стоматологічної галузі з підготовкою майбутніх стоматологів у ВНМЗ України. Крім того не виявлено такої інформації і у концепції діяльності Асоціації стоматологів України. Це цілком протирічить ідеї сучасного підходу до формування компетентного конкурентоздатного фахівця, оскільки саме роботодавці, зокрема у особі Держави, диктують основні вимоги до його фахової підготовки. Натомість, у концепції Американської асоціації стоматологічної освіти [52] цим питанням приділена особлива увага. Таке зближення концептуальних основ систем стоматологічної освіти і практичної охорони здоров'я сприяє прориву у підвищенні якості надання медичної допомоги населенню і розвитку стоматологічної науки. Цього потребує також і українська стоматологічна освіта. Однак, концепції розвитку професійної компетентності майбутнього стоматолога у науковій літературі не виявлено. [22, с.89]

Професія лікаря – унікальна, вона містить комплекс таких характеристик як постійний потяг до самовдосконалення, величезний практичний досвід, знання специфіки даної діяльності, здібності до лікарської праці, знання перспектив розвитку медичної галузі.

Професійна культура лікаря є невід'ємним атрибутом професійної діяльності в медичній практиці. Ще за часів Гіппократа та Авіценни особистісним характеристикам лікаря приділялась неабияка увага, підтвердженням чому є всесвітньовідома «Клятва Гіппократа». Проте в сучасній

медицині спостерігається витіснення основ клятви Гіппократа з виходом на перший план дотримання вимог суворої звітності з приводу проведених медичних заходів. Це унеможливлює дотримання загальнолюдських норм та моральних цінностей та може спричинити серйозне відщеплення лікарської практики, підтримуючих її практичних знань і професійної етики від ідеальної етики та ідеології професії [25, с. 46]. Це все більше віддаляє сучасних медиків від древніх лікарських канонів, перетворюючи династії на клани, а лікарів на підприємців.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної медицини професійна культура лікаря відіграє провідну роль у міжособистісних відносинах лікар-пацієнт. Проте в умовах інформаційної перенасиченості суспільства авторитет лікаря здебільшого вимірюється кількістю позитивних відгуків у різноманітних інформаційних мережах.

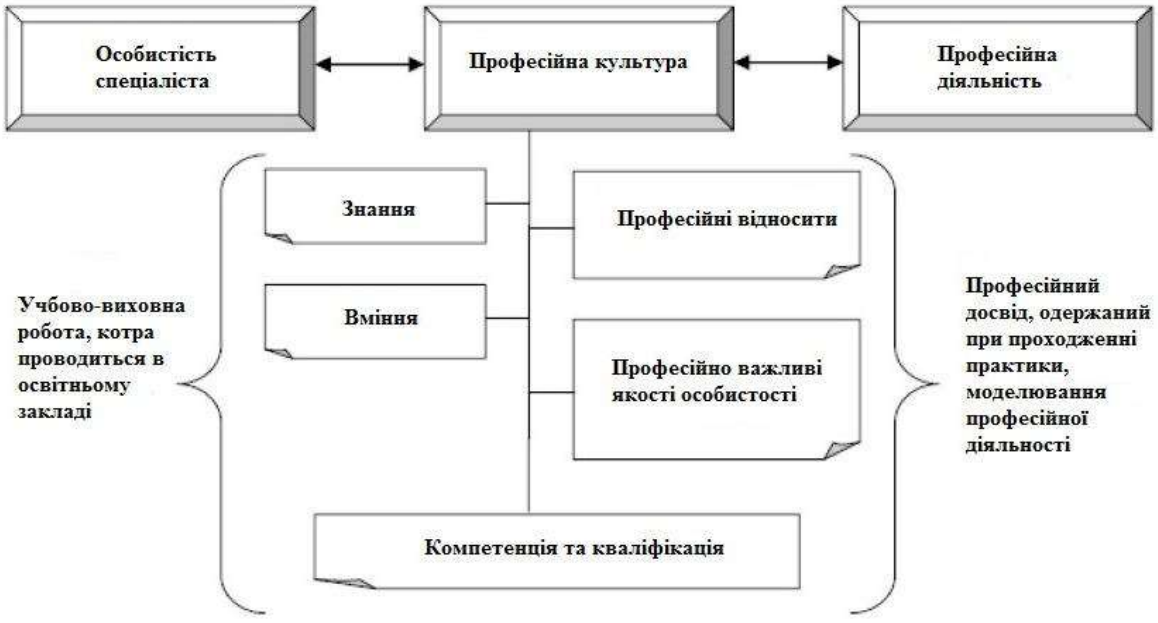
Ю. Чернова відмічає, що сьогодні вимогою суспільства до спеціаліста є не професіоналізм, а професійна культура, тому що зростаючий динамізм розвитку суспільства вимагає від людини високоякісної прогнозованої та гуманістичної обґрунтованості своїх дій на соціопродуктивних умовах, тобто вимагає високого професіоналізму на основі гуманізму, а це знову ж таки культура, але професійна. Професіоналізм та професійна культура прямують пліч-о-пліч, формуючи якісного і висококваліфікованого фахівця. Адже без достатнього професійного рівня для лікаря надвисокі психологічно-культурні якості фахівця будуть нівелюватися помилковими діагностичними засобами та підбором хибних лікувальних методик (чи тактик оперативних втручань), тим самим зменшуючи число пролікованих (задоволених пацієнтів). Рівень професійної культури спеціаліста знаходиться в прямій залежності від рівня його професійної майстерності, що сприяє підвищенню професійних якостей фахівця та конкурентоспроможності на сучасному ринку праці [4, с.87].

Водночас, проблема підвищення професійної культури серед сучасних фахівців медичного профілю залишається недостатньо вивченою, адже є безліч лікарів-діагностів, котрі володіють максимальним об’ємом необхідних знань та

умінь, не вміючи при цьому співпрацювати із власне хворими. Проблемою професійної культури спеціаліста, у різних галузях, займалися такі видатні науковці, як Г. Балл, Є. Клімов, В. Рибалка, В. Зінченко та ін. [4, с.89].

Складний процес формування професійної культури пов'язаний не лише з накопиченням визначеного об'єму знань та умінь в ході навчального процесу, але й особистісних якостей та особистого ставлення до виконуваної діяльності, котрі напрацьовуються з досвідом. На рисунку 1.1 подана модель професійної культури фахівця, до структури якої входять такі суб'єктивні характеристики, як професійна діяльність, особистісні та професійні якості фахівця і т. ін.

Професійна культура тісно межує із рівнем фахової самосвідомості, відображається усвідомленням професійних вимог та співставленням зі своїми інтелектуальними ресурсами, тобто адекватною самооцінкою. Розвиток професійної самосвідомості є рушійною умовою становлення фахівця. Зі збільшенням рівня самосвідомості зростає і ступінь професійної зрілості. Професійна зрілість, в свою чергу, є наслідком інтегральної активності самої особистості, суб'єкта діяльності та єдності вимог професії в сукупності з професійною підготовкою. Так Г. Хозяїнов виділяє даний рівень професійної культури як «професійна майстерність» [4, с.100].

\

Рис. 1.1. Модель професійної культури фахівця

На рисунку 1.2 відображено щаблі професіональних досягнень спеціаліста, якими рухається будь-який фахівець на етапах свого професійного становлення.

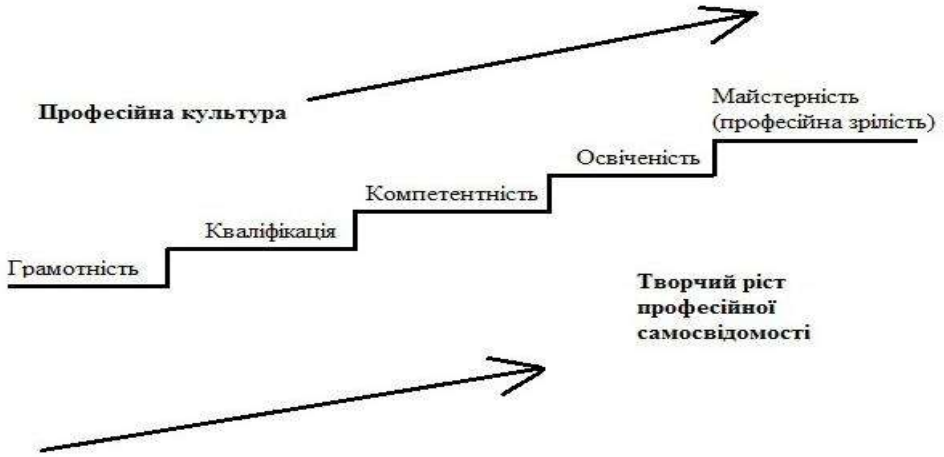

Рис. 1.2. Сходи професійних досягнень спеціаліста

У ході професійного розвитку особистості, піднімаючись щаблями професійних досягнень, спеціаліст усвідомлює власне фахове зростання шляхом одержання результатів професійної діяльності. Проте рівень професійної культури усвідомити та оцінити достатньо складно.

У професіональній культурі лікаря провідну роль відіграє розвиток професійного мислення, який зумовлюється технологією та об'єктивною логікою медицини (лікувально-діагностичного процесу). Невід'ємною складовою професіональної культури є професійна мораль як частина загальної, суспільно прийнятої моделі, котра виступає «регулятором» професійної поведінки фахівця загалом та лікаря зокрема [8, с. 138].

Достатньо складний процес засвоєння культури як системи людських цінностей, котрий являє собою розвиток самого індивіда і становлення його як творчої особистості, здатної приймати відповідальні рішення у ситуаціях морального вибору, забезпечуючи при цьому стійкий розвиток, гармонійне поєднання людини та природи, людини й техніки та людини з оточуючими

Професійна компетентність лікаря – це система професійно значимих

якостей, знань, умінь і навиків, які об’єднані гуманно-ціннісним відношенням до хворих і колег по роботі, постійною спрямованістю на особисте і професійне вдосконалення. Особистість майбутнього лікаря, його етичні і професійні якості формуються у процесі навчання на медичному факультеті. Тому вміст і організація освітнього процесу, націленого на формування особистості майбутнього лікаря, його цивільної відповідальності, правової культури і правової самосвідомості, духовності, ініціативності, самостійності, толерантності, здібності до успішної соціалізації у суспільстві, професійної зрілості, є одним із завдань вищої медичної освіти [19, с. 86].

Формування компетентного фахівця базується на уявленні про сучасну модель спеціаліста з вищою медичною освітою. Серед її складових основними є мотивація до навчання протягом всього життя, уміння вчитися, володіння навичками самостійного отримання знань та наукового пошуку, а також вміння перетворювати отримані знання в інноваційні технології [25, с. 45].

Сучасний лікар повинен мати високопрофесійну теоретичну і практичну підготовку, володіти методиками профілактики, ранньої діагностики і високотехнологічної терапії захворювань. формування професійної компетенції і професійної культури відбувається протягом усієї професійної діяльності, проходячи низку етапів формування, які залежать від різних факторів.

Процес формування професійної культури майбутнього стоматолога – є однією з головних умов успішного здійснення його професійної діяльності, в результаті чого відбувається кар’єрне зростання, розкриття творчого потенціалу, самореалізація, досягнення життєвих та професійних цілей.

1.2. Структура професійної культури майбутнього стоматолога

Аналіз наукової літератури з дослідження структури професійної культури свідчить про існування різних наукових поглядів та підходів щодо розуміння зазначеної структури.

Складовими професійної культури згідно з дослідженнями А. Омарова є: раціональність, передбачуваність у виконанні своєї роботи; можливість прогнозувати результати праці; здатність та бажання передавати свої вміння, знання, навички; культура спілкування та морально-професійна етика [1].

Розглядаючи структуру професійної культури І. Модель виділяє дві складові – «праксеологічну (професійні знання, уміння та навички, професійну свідомість та світолядність) та духовну, елементами якої виступає професійна мораль і професійна естетика» [23, с. 61].

Структура професійної культури включає наступні складові: професійно-організаційна та соціально-моральна (знання, вміння, ціннісні орієнтації, морально-вольові якості). Володіння системою знань, умінь та навичок має бути достатньо для успішного розв'язання професійних задач, що відповідають функціональним обов’язкам фахівця [24].

У професійній культурі фахівця І. Сабатовська виділяє: «професійне мислення, професійний інтерес, професійні знання, уміння, навички й здібності, професійний досвід, ступінь готовності особистості до конкретного виду діяльності, професійний світогляд, майстерність, професійна мораль тощо» [38].

На підставі аналізу наукових праць виокремлено такі структурні компоненти професійної культури майбутніх стоматологів : мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний. Мотиваційний компонент. Даний компонент відображає систему мотивів, ціннісних орієнтацій і смислових установок фахівця, які визначають загальну спрямованість професійного спілкування, характер та успішність взаємодії з партнерами. Мотивація – процес спонукання людини до здійснення тих чи інших дій, вчинків, який є складним актом, що вимагає аналізу й оцінки альтернатив вибору та прийняття рішень; об’єднання рушійних сил поведінки (інтересів, ідеалів, цілей), які детермінують діяльність. Не можемо обійти погляди Н. Волкової, яка стверджує, що механізмом, який забезпечує реалізацію потреби особистості, є мотивація діяльності. «Мотиви («мотор діяльності», як суб’єктивна емоційна зацікавленість людини, виконують специфічну для особистості спонукальну

функцію» [39].

Показниками мотиваційного критерію обрано: потребу особистості у підвищенні майстерності професійної взаємодії; наявність мотивації досягнення (прагнення до успіху, самовдосконалення).

Когнітивний критерій. Визначаючи когнітивний компонент ураховували погляди М. Драгобецького, Е. Дегтярьової, О. Кисельової, А. Коробкової, які акцентували увагу на тому, що передумовами успішної професійної взаємодії стоматолога є знання ним основних принципів психології лікування, типів і форм поведінки стоматолога, психологічних особливостей професійної взаємодії стоматолога, специфіки роботи з різними типами клієнтів та ін. у стоматолога певних психологічних знань (про типи особистості, способи переживання і реагування на стрес у різних людей залежно від типу темпераменту, про специфіку зв'язку між типами статури і особливостями психічного складу особистості та ін.), інформації про стратегії встановлення контакту, техніки слухати, невербальну мову комунікації. Дану думку підтверджують О. Уваркіна, М. Лісовий.

Здійснюючи психологічний аналіз комунікативної компетентності майбутнього лікаря, Л. Урванцев, Л. Васильєва [27] акцентують на необхідності володіння майбутніми стоматологами знаннями моделей організації взаємодії в системі «стоматолог – пацієнт», індивідуальних особливостей пацієнтів, враховуючи те, як хвороба впливає на зміни психіки людини. Автори зазначають, що одне й те саме захворювання впливає по-різному на внутрішній світ пацієнтів, на міжособистісні стосунки.

Відсутність такої інформації в лікаря, його байдуже ставлення до можливих змін у психічному житті пацієнта часто зводить лікувальні зусилля до нуля.

С. Коваль [14] наполягає на тому, що майбутній стоматолог має володіти знаннями про мистецтво переконувати клієнтів, створення позитивного емоційного фону взаємодії, принцип довіри, орієнтації на довгострокові відносини.

Н. Дьоміна [13] доводить, що майбутні стоматологи повинні володіти знаннями емоційно-особистісних особливостей пацієнтів, комунікативними стратегіями і тактиками, оскільки саме ці стратегії й тактики становлять основу комунікативного змісту навчання професійно орієнтованого діалогічного мовлення.

Спираючись на вищезазначене, когнітивний компонент передбачає глибоке усвідомлення майбутніми стоматологами ролі професійної взаємодії, сутності, видів, функцій взаємодії лікаря-стоматолога; стилів, тактик й стратегій професійної взаємодії; принципів взаємодії клієнта і стоматолога, асистента і стоматолога; особливостей встановлення тандему стоматолога та асистента; особливостей складних, конфліктних взаємовідносин між стоматологом і клієнтом (асистентом, керівником, колегою); бар'єрів професійної взаємодії. Вони мають володіти основами формування індивідуального стилю і питаннями щодо професійної деформації; видами, особливостями вербальних та невербальних засобів здійснення професійної взаємодії; механізмами привертання уваги й переконання клієнтів; технологіями вирішення складних ситуацій у взаєминах; деонтологічних норм взаємодії; знаннями бар'єрів професійної взаємодії, типології бар'єрів професійної взаємодії; стратегій запобігання і подолання бар'єрів професійної взаємодії; особливостями використання комп'ютерних мереж у професійній діяльності стоматолога, взаємодії у мережі та ін.

Показниками когнітивного критерію готовності майбутніх стоматологів до професійної взаємодії визначено повнота та міцність засвоєння знань професійної взаємодії стоматолога, особливостей взаємодії стоматолога і клієнта (асистента, колеги, керівника), деонтологічних норм, бар'єрів взаємодії, типів і форм поведінки стоматолога у процесі взаємодії з різними людьми; активність у взаємодії з однокурсниками, викладачами, фахівцями.

Операційний критерій. Основу даного критерію становить «сукупність умінь професійної взаємодії». Уміння професійної взаємодії майбутніх стоматологів розуміємо як здатність майбутніх лікарів регулювати відносини

співпраці у професійній діяльності, визначати пріоритети ділової поведінки, продукувати оптимальні рішення професійних проблем відповідно комунікативних та деонтологічних норм, обґрунтовано будувати ділові комунікації з пацієнтами, колегами, що сприяє ефективності вирішення професійних завдань. Вони дозволяють майбутнім стоматологам творчо використовувати знання з теорії та практики професійної взаємодії під час виконання стоматологічної діяльності, здійснення професійної взаємодії з пацієнтами, колегами тощо. У зв'язку з цим можемо констатувати, що вміння професійної взаємодії концентрують здобутки особистості у процесі навчальної, практичної, професійно спрямованої, комунікативної діяльності.

Крім зазначеного вони одночасно розвиваються під впливом зазначених видів діяльності. З'ясування сукупності умінь професійної взаємодії майбутніх стоматологів зумовило потребу здійснити аналіз наукових праць, в яких презенту-

ються думки знавців лікарської, зокрема стоматологічної справи щодо комунікативних умінь, умінь здійснювати різновиди взаємодії, якими мають володіти медичні працівники.

Вважаємо доцільним враховувати таких дослідників як М. Горай, Н. Деминої, В. Кіпіані, Ю. Кузнецової, А. Пришляк, В. Зевако, І. Ратушняк та ін., які зазначають, що лікарі-стоматологи під час реалізації професійних функцій, здійснення розмаїття взаємодій, мають володіти такими комунікативними вміннями: уміння вести бесіду, враховувати індивідуальні психологічні особливості пацієнтів, керувати своїм психічним станом, долати психологічні бар'єри, виявляти співчуття, проникати у внутрішній світ пацієнта, вислухати, дати пораду; уміння сприймати комунікативні сигнали (уміння слухати, уміння сприймати невербальні комунікативні сигнали) та уміння виробляти комунікативні сигнали (уміння говорити, уміння застосовувати невербальні засоби комунікації) [3, 6, 9]; вміння донести до клієнта суть його проблеми і показати варіанти її вирішення; знайти індивідуальний спосіб звернення; володіння фразеологізмами, що мають підтримую- чий сенс; чути іншу людину,

виражати свої думки і почуття, регулювати емоційне напруження у взаємодії з іншими людьми; слухати партнера; установка на партнерство у спілкуванні; визнання прав партнера на власну точку зору та її захист; готовність подивитися на предмет спілкування з позиції партнерства; володіння нормами літературної мови, фаховою навчально-науковою термінологією і стандартизованими мовленнєвими конструкціями медичної галузі, здатність використовувати мовні засоби відповідно до мети й ситуації спілкування; вільне володіння мовою за будь-яких ситуацій спілкування, вміння заспокоїти, переконати тощо [11].

Ю. Юсеф стверджує, що лікар-стоматолог має володіти вміннями організувати та реалізувати ефективне спілкування з пацієнтом, його родичами, своїми колегами; керувати своїм психічним станом і долати психологічні бар'єри; розуміти та враховувати індивідуально-психологічні особливості пацієнта; мати розвинуту здатність до емпатії та рефлексії [51]. Гірко бачити, якщо стоматолог нехтує бесідою з пацієнтом, стаючи сліпим заручником лабораторно-інструментальної діагностики або безвольним виконавцем схем лікування і директив, спущених зверху. Мистецтво бесіди із хворим, уміння вести з пацієнтом діалог вимагає не тільки бажання стоматолога, а й, певною мірою, таланту. Він має вміти не лише слухати, а й чути пацієнта.

На думку Г. Рузін, стоматолог має вміти керувати своєю поведінкою, адекватно орієнтуватися в численних комунікативних ситуаціях, володіти уміннями соціальної перцепції, уміннями „подавати” себе у спілкуванні, оптимально будувати своє мовлення у психічному плані, тобто вміння мовленнєвого й немовленнєвого контакту з людиною [13].

Цікавими стали думки С. Шиліної, яка зазначила, що лікарі під час стоматологічної практики мають включати до образу своїх професійних обов'язків соціо-психологічну складову, рефлексувати етичні аспекти своєї поведінки, вміти конструктивно вирішувати конфлікти і володіти способами профілактики конфліктних ситуацій [12].

У контексті дослідження також представляють інтерес погляди В. Бойка, Т. Шарової, С. Шиліної, які звернули увагу на такі комунікативні уміння

стоматологів: встановлювати й підтримувати психологічний контакт; розуміти внутрішній світ співрозмовника, його особливості, мотиви, наявний психічний стан; професійно будувати питання та конкретно відповідати на них, володіти стилями поведінки в конфліктній ситуації; бути наполегливим і принциповим у відстоюванні прийнятих рішень. Крім того дослідники зазначають, що лікар-стоматолог має вміти сприймати, відтворювати та готувати наукові фахові тексти, володіти прийомами написання і виголошення публічного виступу, вміти вести, підтримувати ділову розмову.

Ефективність професійної взаємодії стоматолога обумовлена й тим, наскільки він вміє слухати, що дозволяє концентрувати увагу, сприймати, осмислювати, розуміти, запам'ятовувати інформацію співрозмовника, тобто правильно розуміти слова й почуття комунікатора, зосереджуватися на обговорюваній проблемі, виражати заохочувальне ставлення до партнера. Сформованість цього уміння забезпечує отримання лікарем-стоматологом вичерпної і точної інформації, надає можливість виявити та усвідомити проблему пацієнта, створити спільне інформаційне поле, налагодити відверті стосунки і взаєморозуміння у процесі професійної комунікації.

Для досягнення взаєморозуміння зі співрозмовником велике значення також має сприймання та розуміння невербальних комунікативних сигналів, які, взаємодіючи один з одним, та з вербальними повідомленнями, доповнюють, підсилюють, змінюють або замінюють їх зміст.

Фахівці з медичної деонтології в стоматології зазначають, що «лікування має містити елементи психотерапії, які входять у загальнотерапевтичний комплекс настільки органічно, що практично не можна розмежувати, коли закінчується цілюща дія ліків і починається цілющий вплив психологічного фактора» [26]. Правильно побудований діалог у системі «лікар – пацієнт» має послабити або придушити всі думки й негативні емоції, вселити або зміцнити віру у видужання, переконати пацієнта в ефективності лікарських засобів тощо. Науковці вважають, що для профілактики ризику і помилок лікар повинен дотримуватись низки деонтологічних правил: вміти постійно й уважно

доглядати за хворим, виявляти раціональну обережність: дотримання принципу “не нашкодь”, бути здатним швидко приймати рішення в складних ситуаціях (ризик в інтересах хворого), добросовісно виконувати професійні обов’язки.

Отже, вчені по-різному визначають уміння професійної взаємодії стоматологів. Дані напрацювання нами ураховано під час виокремлення умінь професійної взаємодії стоматологів.

Важливим є наявність у лікаря-стоматолога сформованого емоційного інтелекту як здатності диференціювати позитивні й негативні почуття, змінювати свій емоційний стан з негативного на позитивний; розуміти, аналізувати й контролювати власні почуття та емоції; вміти відчувати, розуміти настрої оточення. Дану якість Е. Торндайк визначив як показник «далекоглядності в міжособистісних відносинах» [15], здатність розуміти людей і взаємодіяти з ними. Г. Оллпорт визначив його як соціальний дарунок, необхідний для тонкої рівноваги поведінки, що забезпечує гладкість у відносинах з людьми.

Серед різновидів інтелекту дослідник акцентував увагу на емоційному інтелекті, який характеризується двома видами: внутрішньо особистісний (intrapersonal) – самопізнання та розуміння власних почуттів, міжособистісний (interpersonal) – чутливість до настрою та почуттів інших людей, що уможливлює взаємодію з ними.

Стосовно професійної взаємодії стоматологів, то аналіз наукових праць показав, що наявність у майбутніх лікарів високого рівня розвиненості складників міжособистісного й внутрішньо особистісного інтелекту є передумовою їхньої успішної професійної взаємодії. Глобалізація, взаємне проникнення культур, мов, традицій, трансформація суспільних ідеалів та цінностей під впливом цивілізаційних відмінностей у способі життя, менталітеті, звичаях, релігії вимагають від стоматолога наявності такої якості як толерантність (від лат. tolerantia – терпіння), яку визначають як відмову від догматизму й абсолютизму та утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини; повагу, сприйняття та розуміння,

різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості; настанова ліберального прийняття моделей поведінки, переконань і цінностей інших [19]. Він має бути готовим адекватно сприймати людей іншого кольору шкіри, раси, з іншими звичаями, традиціями, одягом, віросповіданням. Жодна з форм несприйняття громадян інших етносів неприйнятна для стоматолога.

Наявність толерантності демонструє, якою мірою стоматолог переносить суб'єктивно небажані, неприйнятні для нього індивідуальні особливості пацієнтів, негативні якості, осуджені вчинки, звички, чужі стилі поведінки й стереотипи мислення.

Дійсно, хворий може викликати різні почуття, подобатися або не подобатися, може бути приємним або неприємним для лікаря. Проте, кожного разу психологічна підготовка лікаря має допомогти йому впоратися з ситуацією, запобігти труднощів, конфлікту або бар’єрів у спілкуванні. Даний факт зазначають І. Гурвич, Б. Карвасарський, Б. Любан-Плоццата ін. І нарешті, для здійснення ефективної взаємодії стоматолог має володіти рефлексивністю. Сформована в майбутніх фахівців здатність до рефлексії допомагає їм стати на позицію суб’єкта взаємодії, зрозуміти як він реагує на слова, дії; коригувати чи змінювати за необхідності комунікативну поведінку, аналізувати та адекватно оцінювати власну комунікативну діяльність під час здійснення професійної взаємодії; прогнозувати результати власних дій та дій суб’єктів професійної взаємодії; здійснювати самооцінку власних стратегій поведінки у взаємодії.

Беручи до уваги викладене вище,особистісний критерій готовності майбутніх стоматологів до професійної взаємодії представлено такими якостями як: емпатійність, емоційний інтелект, толерантність, рефлексивність.

Таким чином, компонентно-структурний аналіз професійної культури майбутніх стоматологів, дозволив чіткіше уявити сутність досліджуваного поняття й конкретизувати його зміст [46].

1.3. Етапи формування професійної культури стоматолога

В психології давно вже є визнаним вирішальне значення провідної діяльності для становлення особистості. Як зазначає Е. Зєєр, визнання особистісноутворюючої функції провідної діяльності неминуче приводить до виділення в безупинному процесі становлення особистості періоду, пов'язаного з вибором, підготовкою до виконання і виконанням дорослою людиною одного типу діяльності – професійної. Перетворення професійної діяльності у провідну залежить від соціально-економічних відносин, соціальної ситуації, позиції особистості. Цей період займає значну частину життя людини. Траєкторія долі людини, її щастя, самопочуття, задоволеність життям, фізичне і психічне здоров'я багато в чому визначаються задоволеністю змістом професійної діяльності, ставленням до неї, рівнем професійних досягнень. Можна сказати, що для більшості людей основою розвитку особистості в зрілому віці стає професійна діяльність [15, с. 30].

Сучасні дослідники для позначення особистісних змін, які відбуваються в процесі засвоєння і здійснення професійної діяльності і зумовлюються характером цієї діяльності, все ширше використовують поняття «професіогенезу», яке розглядається як цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору і прийняття майбутньої професії і закінчується, коли людина припиняє активну трудову діяльність. В літературі зазвичай виділяють два напрямки професіогенезу особистості: формування внутрішніх засобів професійної діяльності, що включають спеціальні знання, уміння і навички, мотиваційні аспекти професійної діяльності, професійні риси характеру, здатність до професійного спілкування, рефлексію, інтелектуально-творчі якості, адекватний індивідуальний стиль професійної діяльності; формування та засвоєння зовнішніх (соціальних) засобів професійної діяльності, що супроводжується накопиченням певних соціальних регуляторів в даному професійному співтоваристві, освоєння соціального простору професії, відповідних матеріалів і

інформаційних засобів професійної діяльності. Результатом професіогенезу є досягнутий особистістю рівень професіоналізму, тобто професійної зрілості особистості. Дана характеристика є інтегральним утворенням і, на думку цілого ряду дослідників, включає особистісну, соціальну та діяльнісну зрілість фахівця [15, с. 8-9].

Під професійним становленням фахівця розуміють процес прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самоудосконалення і самоздійснення. Становлення обов'язково передбачає потребу у розвитку і саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потребу у професійному самозбереженні [41]. Професійне становлення – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціальнозначущих та професійно важливих якостей і їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей людини [41].

У більшості авторів поняття «професійний розвиток» вживається в якості синонімічного до поняття «професійне становлення». На нашу думку, поняття «професійне становлення» є ширшим за «професійний розвиток», який можна вважати за основний, але не єдиний компонент професійного становлення фахівця.

Професійний розвиток вважається досить складним процесом, що має циклічний характер. Це означає, що людина не тільки удосконалює свої знання, вміння та навички, розвиває професійні здібності, але й може зазнавати й негативного впливу професійної діяльності, який призводить до появи різного роду деформацій і станів, що знижують не тільки її професійні успіхи, але й негативно виявляються й у «позапрофесійному» житті. У зв'язку з цим можна говорити про висхідну (прогресивну) й низхідну (регресивну) стадії професійного розвитку [15].

Професійне становлення людини охоплює тривалий період її життя (35-40 років). Впродовж цього часу змінюються життєві та професійні плани,

відбувається зміна соціальної ситуації, провідної діяльності, перебудова структури особистості. Тому й виникла необхідність розподілу даного процесу на періоди чи стадії.

Таблиця 1.2

Характеристика основних зарубіжних теорій професійного розвитку

Напрям	Представники концепцій і теорій	Підстави професійного вибору і розвитку
Диферинційно-діагностичний	Ф. Парсонсон Г. Мюнстенберг	Індивідуальні особливості (властивості, якості)
Психодинамічний	З. Фрейд, У. Мозер, Е. Рое, Є. Бордін, А. Маслоу	Генетичні передумови, потреби
Теорії рішень	Х. Томе, Г. Ріс, П. Цилер, Д. Тідеман	Система орієнтувань у професійних альтернативах
Теорії розвитку	Е. Гінзберг, Д. Сьюпер, У. Джейд	Процесуальні характеристики онтогенетичного розвитку. Типи особистості

Різними авторами пропонується досить багато підходів до періодизації становлення професійної придатності фахівця, які, як показує їх аналіз, виходять із дещо різних засад і доповнюють один іншого.

Таблиця 1.3.

Концептуальні підходи до професійного розвитку у вітчизняній психології

Форми професійного розвитку	Об’єкт розвитку	Основи професійного розвитку	Представники концепції
Професійне становлення	Особистість	Соціальна ситуація, провідна діяльність	Т. Кудрявцев, Є. Климов, Е. Зєєр
Процес профе-сіоналізації	Суб’єкт діяльності	Рівні виконання діяльності (успішність)	Н. Глуханюк, О. Фонарьов, Л. Мітіна
Особистісно-професійний розвиток	Зріла особистість	Самоактуалізація	А. Деркач, В. Зазикін, А. Маркова

Термін «професіоналізм» достатньо часто застосовується у різних галузях науки, у психології ж найбільш чітко, на нашу думку, це поняття трактує С. Дружилов. На думку вченого, професіоналізм – це «…особлива властивість

людей систематично, ефективно і надійно виконувати складну діяльність із заданими показниками якості. Поняття «професіоналізм» відображає ступінь оволодіння людиною психологічною структурою професійної діяльності, яка відповідає існуючим у суспільстві стандартам та об'єктивним вимогам» [4, с. 87].

За А. Марковою, можна виділити такі рівні професіоналізму:

1) до професіоналізм (людина вже працює, але не має повного набору якостей справжнього професіонала);

2) професіоналізм (людина – професіонал, тобто стабільно працює і виконує усе, що від неї вимагається);

3) суперпрофесіоналізм (творчість, особистісний розвиток, вершина професійних досягнень);

4) непрофесіоналізм, псевдопрофесіоналізм (зовні досить активна діяльність, але при цьому людина або робить багато «браку» у роботі, або сама деградує як особистість);

5) післяпрофесіоналізм (людина може виявитися ««професіоналом у минулому», «екс-професіоналом», а може – наставником для інших фахівців) [77].

Цією ж дослідницею виділені й етапи освоєння професії:

1) адаптація до професії;

2) самоактуалізація в професії – пристосування людини до професії;

3) гармонізація з професією – людина легко виконує завдання за засвоєними технологіями (працює як би «граючи»);

4) перетворення, збагачення своєї професії – справжня творчість припускає пошук нових, більш досконалих способів досягнення бажаного результату;

5) вільного володіння декількома професіями;

6) етап творчого самовизначення себе як Особистості – прагнення реалізувати свою головну життєву ідею.

Справжній професіоналізм завжди пов'язаний із сильним та стійким емоційно-вольовим та мотиваційним вектором на здійснення саме даної

діяльності та на досягнення в ній унікального, неординарного результату. У професіональній культурі лікаря провідну роль відіграє розвиток професійного мислення, який зумовлюється технологією та об'єктивною логікою медицини (лікувально-діагностичного процесу). Невід'ємною складовою професіональної культури є професійна мораль як частина загальної, суспільно прийнятої моделі, котра виступає «регулятором» професійної поведінки фахівця загалом та лікаря зокрема [4, с. 103].

Достатньо складний процес засвоєння культури як системи людських цінностей, котрий являє собою розвиток самого індивіда і становлення його як творчої особистості, здатної приймати відповідальні рішення у ситуаціях морального вибору, забезпечуючи при цьому стійкий розвиток, гармонійне поєднання людини та природи, людини й техніки та людини з оточуючими [37].

Чарльз Хьюз відмічає, що кожен представник лікарської професії здатен оволодіти лише якоюсь невеликою частиною медичних знань та навичок, що призводить до появи субкультур в більш широкому розумінні професійної медичної культури [6, с. 45].

Підйом творчого рівня професійної самосвідомості супроводжується зростанням професійної культури. Рівень професійної самосвідомості проходить ідентичні щаблі разом із професійною культурою. Рухаючись даними рівнями формування професійної культури, фахівець може аналізувати динаміку власного творчого рівня професійної самосвідомості, проте зростання професійної культури спостерігати самостійно достатньо проблематично. Для цього потрібна оцінка з боку оточення (колег, пацієнтів) або ж праця у різних галузевих напрямах, з відмінним оточуючим середовищем.

Загальні вимоги до професійного становлення майбутнього лікаря можна сформулювати таким чином: він повинен мати професійні знання і бути переконаним в їх соціальній доцільності і корисності; уміти застосовувати їх у своїй професійній діяльності; усебічно поглиблювати професійні знання не тільки в межах нашої країни, а й вивчати основні принципи розвитку новітніх міжнародних тенденцій медичної освіти, розуміння процесів їх реалізації; уміти

майстерно користуватися повним арсеналом засобів і прийомів у процесі вирішення будь-яких питань професійного характеру. Крім того, майбутній лікар повинен мати відповідний рівень політичної, етичної і психологічної культури: мати чітко сформовані принципи світогляду як загального усвідомлення навколишнього світу і свого місця в нім, шляхів реалізації в умовах реальної дійсності своїх життєвих програм; сформувати філософське, економічне, політичне мислення [25].

Зміст професійного становлення майбутніх лікарів є системою, яка складається з декількох структурних компонентів, а саме: знання, професійні навички й уміння, професійні цінності [4]. Організація професійного становлення майбутніх лікарів ґрунтується на трансформації змісту і оптимізації методів і форм навчання шляхом інтеграції елементів практичної діяльності в навчальні програми професійного розвитку і формування професійного розвитку як органічно цілісної, оптимально діючої і динамічної системи.

Отже, сучасне українське суспільство зацікавлене в тому, щоб із стін вищих навчальних закладів виходили конкурентоспроможні фахівці: професійно компетентні, творчо мислячі, здатні до ухвалення самостійних рішень у своїй професійній сфері, такі, що мають знання, уміння і особистісні якості, які були б затребувані на ринку праці і допомогли випускникам зайняти свою нішу в професійній сфері і самореалізуватися в ній.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО СТОМАТОЛОГА В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

2.1. Критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутніх стоматологів в умовах університетської освіти

Питанням, стосовно специфіки та різних аспектів професійної медичної культури, присвячено багато наукових робіт. Це дисертаційні дослідження А. Агаркової С. Дружилова, Л. Дудікової, О. Жиляєвої,К. Куренкової, Б. Ясько, О. Мясоєдов, О. Крсек та ін., в яких розглядаються окремі складові професійної культури лікаря. Аксіологічним основам медицини присвяченіроботи Ю. Абаєва, С. Кулика, Ю. Лісіцина, Т. Мішаткіної, В. Рибіна, М. Яровинського та ін.

Специфіка медичної діяльності визначається її характером, об'єктом і предметом, цілями і задачами. Об'єктом медичної діяльності є людина, предметом є її здоров'я та хвороба, її нормальна та патологічна життєдіяльність, при цьому, будучи об'єктом впливу лікаря, хвора людина в той же час є суб'єктом лікувального процесу.

Метою професійної діяльності лікаря є збереження життя й здоров'я людини, попередження хвороб я хвороб і полегшення страждань хворих незалежно від їхньої статі, віку, расової та національної приналежності, соціального статусу, політичних переконань і віросповідань [1, с. 4].

Проблема вимірювання рівнів сформованості професійної культури майбутніх лікарів- стоматологів пов'язана з якісною характеристикою критеріїв її оцінки. Аналіз психолого-педагогічної та наукової літератури дає змогу стверджувати, що в науці немає єдності щодо визначення критеріїв і показників професійної культури.

Наприклад, Т. Корольова, вивчаючи проблеми формування професійно-етичної культури майбутніх медиків, визначає наступні критерії: когнітивний (відображає рівень засвоєння знань, алгоритмів діяльності та ступінь усвідомлення необхідності участі у професійній діяльності); інструментальний (демонструє рівень оволодіння студентом базовими професійними уміннями та навичками); емоційний (характеризує рівень задоволення від процесу та результату професійної діяльності [16, с.66].

А. Агаркова, керуючись основними положеннями теорії І. Моделя щодо компонентів професійно-етичної культури, виділяє наступні компоненти цієї культури щодопрофесії лікаря: інтелектуально-когнітивний - визначає інтелектуальну діяльність особистості щодо оволодіння знаннями (етичними, загальними, професійними) та зумовлює спосіб і якість когнітивної активності; аксіологічний – дозволяє визначити цілі, мотиви діяльності, початкову систему цінностей; у структурі професійно-етичної культури лікаря розкриває себе як формування, аналіз, використання та створення цінностей ісистем цінностей особистості, виходячи із сукупності загальнолюдських етичних цінностей; психолого-рефлексивний – регулює співвідношення мотивів і мети діяльності,створення та переосмислення схем діяльності, визначає умови встановлення зв’язківміж різними компонентами професійно-етичної культури, змістом етичних систем, видами діяльності, особистостями; комунікативно-діяльнісний – регулює оцінювання, формування, використання, вдосконалення, створення нових методів, способів, засобів,типів операцій у міжособистісній сфері професійної лікарської діяльності; забезпечує успішність комунікації під час навчання, професійної діяльності; розкриває професійно-етичну культуру лікаря як специфічний спосіб реалізації індивідуально-сутніснихособливостей людини [1, с.9].

М. Жарова у своєму дослідженні вказує, що медична культура є складним системним утворенням духовної, матеріальної і соціальної діяльності людей. Вона включає в себе такі тісно взаємопов’язані компоненти, як етично-аксіологічний, гносеологічний, естетичний, релігійний, філософсько-

антропологічний, соціальний, економічний, правовий, технологічний [4].

Охарактеризуємо власний підхід щодо визначення компонентів і критеріїв сформованості професійної культури майбутніх лікарів.

Проведений аналіз категорії професійне мислення, генезис проблеми розвитку професійної культури, визначення складових цього феномену, дозволили з'ясувати рівень та стан сформованості професійної культури майбутніх сімейних лікарів в умовах університетської освіти.

Для цього нами була розроблена діагностична модель визначення та моніторингу рівня розвитку професійної культури студентів-медиків, яка включає систему критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної культури майбутніх сімейних лікарів.

Критерії професійної культури визначалися нами з огляду на системне розуміння культури взагалі, виділення її структурних і функціональних компонентів, тлумачення її як процесу й результату творчого засвоєння й усвідомлення цінностей, технологій у процесі професійної самореалізації особистості майбутнього стоматолога.

Комплексний аналіз наукових джерел стосовно особливостей формування й основних складових професійної культури майбутніх лікарів дозволив нам визначити її основні структурні компоненти та критерії: аксіологічний (ціннісний критерій), операційно-діяльнісний (когнітивно-діяльнісний критерій), професійно-особистісний (особистісно-творчий критерій). Формування кожного з цих компонентів пов'язане з розвитком його характеристик і особливостей як складової цілісної системи.

Особливості формування ціннісно-мотиваційного критерію визначаються мотивами, цілями та потребами майбутнього спеціаліста у професійному навчанні, вдосконаленні, самовихованні, саморозвитку, ціннісних установок актуалізації в професійній діяльності. Цей компонент зумовлює наявність інтересу до професійної діяльності, який характеризується потребою особистості у знаннях, в оволодінні ефективними способами її організації. Також ціннісно-мотиваційний критерій містить мотиви здійснення професійної діяльності та

професійну спрямованість.

Когнітивно-діяльнісний критерій визначається: теоретичними знаннями, вміннями та навичками, а також способами отримання необхідної інформації та ефективністю її використання; активним використанням отриманих знань, сформованих умінь, навиків і професійно-важливих якостей у професійній діяльності як необхідних складових пізнання й розвитку професійної культури, самовиховання, самовдосконалення. Рівень розвитку когнітивно-діяльнісного критерію залежить від широти, глибини та системності знань у медичній галузі; від уміння встановлювати міжособистісні зв'язки, вибирати оптимальний стиль комунікації, володіти способами вербального та невербального спілкування; від інтелектуального розвитку майбутнього лікаря.

Особистісно-творчий критерій професійної культури майбутнього лікаря визначається його ставленням до себе та до оточуючих, до своєї практичної діяльності та її здійснення. Цей критерій містить самосвідомість, самоконтроль, самооцінку, розуміння власної значущості та результатів своєї діяльності, відповідальність за результати своєї діяльності, розуміння себе, а також самореалізацію в професійній сфері. Особистісно-творчий критерій визначає розвиток професійної майстерності, здатність знаходити творчі нестандартні рішення професійних задач.

Першим компонентом нашої діагностичної моделі є аксіологічний, який включає в себе систему загальнолюдських, моральних і професійних цінностей, перетворених специфікою медичної діяльності, особистісних якостей, ідеалів, медичних традицій, звичаїв, символіки та відображає морально-ціннісний аспект медичної діяльності. Основними показниками даного компонентну ми визначили: професійну мотивацію, професійні цінності, морально-естетичні цінності, загальну культуру.

Професійна мотивація характеризує ступінь прагнення до оволодіння професією та бажанням працювати лікарем. Ця професійно важлива якість особистості визначається мотивом; уявленням про професію та реальну професійну освіту; сукупністю змістових особливостей медичної діяльності та

адаптацією до неї студента-медика.

Майбутній медик повинен володіти не лише професійною, але й загальною культурою, яка слугує точкою відліку його кваліфікації та професійного росту.

Другим компонентом нашої моделі є операційно-діяльнісний (когнітивно-діяльнісний критерій), що визначається наступними показниками: професійні знання, вміння та навички, професійне спрямування, інтелектуальний розвиток. Даний критерій спрямований на формування у майбутніх медиків професіоналізму, при цьому зливаються в єдине ціле два важливих процеси, які визначають суть вищої школи, - навчання та виховання студента, розвиток його особистості та підготовка професіонала високго рівня.

Вважається, що для представників кожного типу професій необхідний свій комплекс особливостей, які сприяють успішному засвоєнню й подальшому здійсненню професійної діяльності. Основними задачами для комплексної підготовки студентів до виконання всебічних професійних функцій є: оволодіння комплексом професійних медичних знань, умінь і навиків згідно з державними освітніми стандартами; формування передового типу мислення; виховання морально-деонтологічних якостей, почуття обов’язку та відповідальності; формування культури розумової праці.

Третім компонентом професійної культури ми визначили професійно-особистісний (критерій особистісно-творчий), який характеризується такими показниками: професійна майстерність, креативність, культура спілкування.

Базовим компонентом професійної культури лікаря є психолого-педагогічна культура, котра включає: всебічні психолого-педагогічні знання; гуманістичні переконання; ґрунтовне володіння психолого-педагогічними методиками професійної взаємодії [29].

Для створення цілісного уявлення про формування професійної етики майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки необхідно розробити критерії, які представляють всі компоненти цієї складної якості. Розглядаючи структуру професійної етики майбутніх медичних сестер як єдність компонентів, ми оцінюємо її сформованість за такими критеріями: мотиваційно-ціннісний, що

відображає наявність мотивів до дотримання норм етики професійної діяльності, спрямованість особистості на основні цінності професії – підтримку життя і здоров'я пацієнта зокрема та нації в цілому; когнітивний, що свідчить про наявність глибоких, систематизованих знань, які забезпечують компетентність у галузі професійної етики медичного персоналу; особистісний, що містить професійно важливі якості, які забезпечують реалізацію етичних норм і правил гуманного ставлення до пацієнтів у професійній діяльності, самоосмислення, самоактуалізацію, які базуються на стійкій мотивації саморозвитку та самовдосконалення; діяльнісний, пов'язаний з формуванням умінь налагоджувати конструктивні стосунки на засадах дотримання норм професійної етики в професійній практиці медичної сестри.

Вищенаведені критерії ми конкретизуємо у відповідних показниках (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості професійної культури майбутніх лікарів-стоматологів

№	Критерії	Показники
1.	Мотиваційно-ціннісний	- усвідомлення цінності здоров'я та життя людини; - інтерес до професії; - професійно-етична орієнтація; - гуманістична спрямованість життя і діяльності; - усвідомлення значущості етичних норм спілкування для успішної професійної діяльності; - врахування інтересів усіх суб'єктів лікувального процесу; - схильність до гуманного вирішення професійних проблем.
2.	Когнітивний	- обізнаність з етичними нормами професійного спілкування медиків; - усвідомлення гуманізму як основного етичного принципу спрямованості особистості; - знання у галузі професійного спілкування; - здатність розуміти мотиви та цілі партнерів зі спілкування; - розуміння значущості гуманістичної спрямованості для формування професійної етики; - гнучкість та критичність мислення у невідкладних ситуаціях; - вміння прогнозувати наслідки різних способів професійної поведінки.

Продовження таблиці 2.1

№	Критерії	Показники
3.	Особистісний	- здатність до самоаналізу; - здатність до синтезу; - здатність самовдосконалюватися; - відповідальність за виконання професійних завдань; - адекватна самооцінка, впевненість у собі; - розуміння власної ролі в лікувально-діагностичному процесі; - здатність об'єктивно оцінювати результати власної діяльності; - цілеспрямованість та ініціативність; - дисциплінованість; - доброзичливість; - дбайливість; -справедливість, неупередженість; безкорисливість; - толерантність; - емпатія.
4.	Діяльнісний	- вміння прогнозувати і коригувати відносини, що складаються у професійній діяльності лікаря-стоматолога; - вміння конструктивно вирішувати професійні конфлікти; - уміння відстоювати власну позицію, не погіршуючи стосунків з колегами; - уміння налагоджувати конструктивні міжособистісні стосунки; - володіння прийомами вербального та невербального спілкування; - рефлексивні вміння; - вміння створювати емоційно-комфортні умови для колективної діяльності.

Показники ми вважаємо структурною складовою критерію, що наповнює останній якісним і кількісним змістом, розкриваючи його особливості, роблячи доступними для спостереження, обліку й фіксування якості і властивості, які характеризують явище, що вивчається.

При виборі показників сформованості професійної культури майбутнього стоматолога в умовах університетської освіти ми виходили з наступного: по-перше, процес формування здійснюється у взаємозв'язку, цілісності та взаємовпливу факторів, що впливають на нього; по-друге, з необхідністю виходити з сутнісної характеристики професійної культури майбутнього

стоматолога; по-третє, враховувати роль та місце професійної культури в структурі професійної діяльності; по-четверте, доцільно стійка необхідність спиратися на систему методологічних принципів, методів і методик вивчення закономірностей формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога [5,с.42].

Саме показники визначають рівень сформованості досліджуваного об'єкту. Тому однією з найважливіших завдань експериментальної частини нашого дослідження було виявлення рівня сформованості професійної культури майбутнього стоматолога в умовах університетської освіти за мотиваційно-ціннісним, когнітивним, особистісним, діяльнісним критеріями.

2.2. Організація і методика проведення експериментального дослідження

Експериментальне дослідження поводилось на базі Запорізького державного медико-фармацевтичного університету.

Всього в експерименті взяло участь 28 студентів денної форми навчання, які навчаються за освітньою програмою 221 «Стоматологія» галузі знань 22 Охорона здоров'я.

Аналіз змісту силабусів навчальних дисциплін дозволив зробити висновок, що на багатьох дисциплінах, які викладаються студентам розглядаються окремі компоненти професійної культури майбутнього лікаря стоматолога: визначення загальних підходів і принципів щодо сутності і структури поняття «теорія управління», сукупності форм, методів, засобів і функцій управління організацією в умовах інноваційного розвитку; аналіз сучасних навчальних і виховних технологій, що застосовуються в організаціях та управління ними; озброєння магістрантів сучасною науковою методологією управління і засобами впливу на колектив, оволодіння найбільш ефективними прогресивними формами управління персоналом і засобами забезпечення стабільної діяльності

організації; надання знань у сфері застосування методів прийняття управлінських рішень і набуття навичок практичного їх використання та ін.

Але в змісті програм не передбачено комплексної теми «Професійна культура лікаря-стоматолога». Дисципліни спрямовані тільки на формування окремих сторін професійної культури.

Отже, недостатнє висвітлення в навчальному плані та силабусах проблеми формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога зумовило необхідність проведення експериментального дослідження.

Метою першого етапу експерименту було вивчення реального стану з обраної нами проблеми шляхом діагностування рівня сформованості професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога.

Для цього ми використали наступні методи: аналіз та узагальнення науково-методичних матеріалів, що регламентують процес підготовки майбутнього лікаря-стоматолога за освітньою програмою «Стоматологія»; анкетування, ранжування, аналіз конкретних ситуацій та даних з метою виявлення закономірностей формування професійної культури майбутніх лікарів; для аналізу отриманої інформації використовувалися методи якісного та кількісного аналізу із застосуванням математичних методів.

Для визначення уявлень про професійну культуру майбутнього стоматолога респондентам було запропоновано анкету «Особливості уявлення респондентів про професійну культуру майбутнього лікаря-стоматолога», яка передбачає 20 питань (Додаток А). Результати відповідей на питання № 8, 9, 10, 15, 19, 20 узагальнено подано у таблиці 2.1, а відповідей на питання № 6, 12, 14, 16, 17, 18 узагальнено подано у таблиці 2.2.

Аналізуючи результати анкетування, слід зазначити, що при відповіді на питання № 6 «Чи вважаєте Ви за необхідне наявність сформованої професійної культури лікаря-стоматолога?» 100% респондентів відповіли «так».

Отже, враховуючи результати таблиці 2.2, можна зробити висновок, що більшість респондентів роблять акцент на лікарську діяльність майбутнього стоматолога. Так, наприклад на питання №7 «У чому виявляється професійна

культура лікаря-стоматолога?» усі респонденти дотримувалися однієї думки: наявність сформованих знань, вмінь та навичок за фахом.

Таблиця 2.2

Уявлення студентів про професійну культуру майбутнього лікаря-стоматолога (частина 1)

№	Питання	Відповідь
8.	У чому виявляється професійна культура лікаря-стоматолога?	В знанні теорії управління. У вмінні: працювати з людьми; вирішувати конфліктні ситуації; вчасно реагувати і вирішувати професійні проблеми, не виходячи за рамки вседозволеності. В здатності аналізувати, оцінювати і коригувати намічені плани.
9.	Яким чином професійна культура відбивається на поведінці та діяльності лікаря-стоматолога?	За допомогою поваги зі сторони працівників організації, підтримання нормального психологічного клімат в колективі, іміджу, професійної етики, чіткості у виконанні професійних обов'язків
10.	Яким чином виявляється професійна культура у відношенні особистості до оточуючого світу, до людей, до самого себе?	Вимогливістю та критичним ставленням до себе і до інших
15.	Яке місце, на Вашу думку, посідає освітня програма «Стоматологія» при формуванні професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога?	Дає теоретичну основу
19.	Яким чином Ви вдосконалюєте свою професійну культуру?	Проходження курсів підвищення кваліфікації, самоосвіта
20.	Яким чином, повинні сприяти викладачі ЗВО формуванню професійної культури майбутніх лікарів-стоматологів в процесі навчання за освітньою програмою «Стоматологія»	Наявність у викладача практичного досвіду роботи в стоматологічній лікарні; бажання студентів сприймати нову інформацію; раціонального співвідношення лекційних та практичних занять; використовувати сучасну інформацію; збільшити кількість лекційних та практичних занять на заочному відділенні в магістратурі; забезпечення відповідною літературою; ввести до навчального плану більше практичних занять, які будуть проводитися у формі тренінгів, імітаційних ігор тощо.

При відповіді на питання «Яким чином професійна культура відбивається на поведінці та діяльності лікаря-стоматолога?» 50,00% відповіло – за допомогою поваги зі сторони колег; 25,00% – за допомогою підтримання

нормального психологічного клімат в колективі; 14,58% – за допомогою іміджу та професійної етики; 10,42% – чіткості у виконанні професійних обов'язків.

Аналізуючи результати відповіді на питання «Яке місце, на Вашу думку, посідає ОП «Стоматологія» при формуванні професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога?», слід зазначити, що 100% респондентів вважає що магістратура дає теоретичну основу для формування професійної культури.

При відповіді на питання «Яким чином Ви вдосконалюєте свою професійну культуру?» 47,92% – на курсах підвищення кваліфікації, 52,08% – за допомогою самоосвіти (32,00% – вивчення наукової літератури, 22,08% – участь у наукових конференціях).

Враховуючи результати анкетування (табл. 2.2), можна зазначити, що більшість респондентів – 58,33% – плутають поняття «професійної культури» з поняттям «професійна компетентність», хоча друге поняття характеризує пізнавальну сферу професійної культури; 79,17% респондентів вважають, що основи професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога закладаються саме в процесі професійної післядипломної освіти зі спеціальності, що є правильним.

Аналізуючи відповіді на питання №14 «Чи можна сформувати професійну культуру майбутнього лікаря-стоматолога в умовах університетської освіти?», треба зазначити, що думки респондентів розійшлися, а саме «так» – 33,33%, «ні» – 16,67%, «тільки закласти основи» – 50,00%. На нашу думку, респонденти, що відповіли на питання «ні» частково мають для цього визначені підстави, тому що професійна культура майбутнього лікаря не може бути сформована в процесі навчання, але в цьому процесі закладаються її основи, у вигляді абстрактно-теоретичних цінностей та ідеалів. Як ми бачимо більшість респондентів не зовсім розуміють ролі ЗВО в становленні особистості як професіонала.

Аналізуючи відповіді респондентів на питання № 16, 17 та 18, де респондентам необхідно було оцінити власний рівень знань, вмінь та навичок з питання професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога, а також безпосередньо рівень сформованості їх професійної культури. Ми можемо

зазначити, що більшість респондентів завищують свій рівень сформованості знань, умінь і навичок, і як наслідок рівень сформованості професійної культури.

Таблиця 2.3

Уявлення студентів про професійну культуру майбутнього керівника організації (частина 2)

№	Поставлене питання	%
6.	Професійна культура лікаря-стоматолога асоціюється з:	
	- професійна компетентність	58,33
	- професійна кваліфікація	8,33
	- професійна досконаліть	4,12
	- професіоналізм	10,42
	- професійні та загальнолюдські якості	18,80
12.	Основи професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога:	
	- на курсах підвищення кваліфікації	6,25
	- в процесі професійної післядипломної освіти зі спеціальності	79,17
	- в процесі самоосвіти	14,58
14.	Чи можна сформувати професійну культуру майбутнього лікаря-стоматолога в умовах університетської освіти?	
	- так	33,33
	- ні	16,67
	- тільки закласти основи	50
16.	Оцінка власного рівня знань з питання професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога:	
	- високий	22,92
	- середній	41,67
	- низький	35,41
17.	Оцінка власного рівня оволодіння вміннями та навичками з питання професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога:	
	- високий	29,17
	- середній	33,33
	- низький	37,50
18.	Оцінка власного рівня сформованості професійної культури, як майбутнього лікаря-стоматолога	
	- високий	16,67
	- середній	54,16
	- низький	29,17

За результатами анкетування встановлено, що в процесі набуття досвіду відбувається формування професійної культури магістрантів більш ефективно на практиці. На наш погляд, це означає, що процес формування професійної культури відбувається в процесі практичної діяльності за допомогою самостійних спроб та помилок і таким чином студенти здобували знання, вміння і навички, та не мали можливості отримати основи цих знань в процесі професійної підготовки у магістратурі за освітньою програмою «Стоматологія». Тому, в ході діагностування вони спиралися тільки на досвід, що було отримано в процесі професійної педагогічної підготовки.

Підтвердження зазначеним вище висновкам, ми знаходимо у наступному: більшість респондентів, які не мають практичного досвіду демонстрували високий або середній рівень сформованості професійної культури. Це свідчить про те, що ці респонденти не зовсім усвідомили особливості управлінської діяльності (вони ще не виконували управлінські функції) і тому ототожнювали її з професійною діяльністю. Підтвердження цих висновків, ми знаходимо в результатах індивідуальних бесід щодо сформованості професійної культури.

Але запропонована анкета віддзеркалює суб'єктивний погляд респондента, що не повністю демонструє рівень сформованості їх професійної культури. Тому, нами було запропоновано респондентам, вирішити проблемні ситуації, що можуть виникнути в практичній діяльності керівника організації. І це буде відображати об'єктивну оцінку рівня сформованості професійної культури.

2.3. Методика формування професійної культури майбутнього стоматолога в умовах університетської освіти

Підвищення ефективності професійної підготовки майбутнього лікаря-стоматолога стає найважливішим завданням вітчизняної вищої медичної освіти, що зумовлюється її спрямованістю на євроінтеграцію та створення спільного освітнього простору з провідними профільними навчальними закладами світу,

динамічними змінами у медичній сфері та соціальними, кадровими проблемами в галузі, а також економічними і правовими особливостями діяльності лікарів в Україні [2, с.16]. Особливо це стосується формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога, оскільки проблема його моральних якостей, духовних цінностей, особистісних властивостей набуває в сучасних умовах особливої значущості.

Формування професійної культури майбутніх стоматологів здійснюється у процесі навчання у вищому медичному навчальному закладі йнеперервної самоосвіти – у післядипломний період.

Ефективність процесу формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога залежить від ряду умов та факторів, серед яких, на нашу думку, важливе місце посідає системне бачення цієї проблеми.

Суб'єктами процесу формування професійної культури майбутнього лікаря стомаотлога в умовах університетської освіти виступають: викладачі, професіонали-практики, магістранти зі спеціальності та інші стейкхолодери.

Провідними принципами процесу формування професійної культури майбутнього лікаря стоматолога в умовах університетської освіти є:

- принцип системного підходу – передбачає такий підхід до психічних проявів особистості та організованої групи у медичній сфері, за якого окремі елементи предмети пізнання і дослідження розглядаються як взаємодіючі, взаємообумовлені, взаємопов'язані елементи єдиного цілого;

- принцип неперервності – сприяє формуванню у магістрантів стійкого інтересу й потреби в постійному поповнені знань та удосконаленні практичних умінь і навичок, що забезпечує ефективність процесів професійного зростання;

- принцип інтегративності – передбачає конструювання змісту магістерської підготовки майбутніх стоматологів, забезпечує можливість урахування рівня сформованості інтелектуальних умінь магістрантів, спектра їхніх інтересів та потреб; забезпечує умови для ефективного усвідомлення магістрантами єдності й взаємозв'язку соціокультурного й освітнього середовища у процесі вивчення інтегрованих курсів;

- принцип варіативності – дозволяє враховувати специфіку магістерської підготовки майбутніх стоматологів і специфіку навчально-виховного процесу у магістратурі (варіативність змісту навчальних програм, курсів, спецкурсів, інтеграцію змісту магістерської підготовки; багатоукладність у способах реалізації змісту, форм, методів; логічну єдність і наступність у навчанні магістрантів і в їхній практичній діяльності, неперервність і наступність етапів навчально-виховного процесу, доступність й особистісно-орієнтовану спрямованість навчально-виховного процесу у магістратурі; формування та удосконалення практичної діяльності і реалізація на практиці здобутих знань), що логічно поєднує системність, наступність, доступність і цілісність процесів навчання й виховання особистості, забезпечує умови для реалізації інтересів, потреб та запитів магістрантів у практичній діяльності.

- безперервності професійної освіти як фундаментального принципу її розвитку; інтегративності як всезагального принципу розвитку суспільства, науки, виробництва, освіти, що забезпечує міждисциплінарну комплексність, узагальненість, ущільненість знань, методів та засобів пізнання, вивчення явищ та процесів; диференційованості; комплексності та соціальної зумовленості; багаторівневості; професійної спрямованості; ступеневості.

- принцип компетентності – створення умов для розвитку необхідних структурних елементів професійної компетентності випускника стоматологічного факультету вищого медичного навчального закладу;

- принцип креативності – створення умов для розвитку індивідуально-особистісного розвитку майбутнього фахівця;

- принципу проблемності - орієнтація майбутнього фахівця на вирішення реальних фахових проблем;

- принцип реалізму передбачає орієнтованість стоматологічного факультету вищого медичного навчального закладу на досягнення реальних фахових цілей, оволодіння необхідними для цього засобами і методами.

- принципу фахового саморозвитку – орієнтація майбутнього стоматолога на створення умов для стабільного задоволення власних фахових та духовних

потреб у саморозвитку і самореалізації [20,с.86].

Закономірності організації навчально-виховного процесу: гуманізація професійної підготовки майбутнього лікаря; пріоритет творчого особистісного розвитку майбутнього фахівця; залучення студента до інноваційної діяльності.

Формами організації навчання в магістратурі, що сприяють процесу формування професійної культури майбутнього лікаря є: лекція, практичні заняття, самостійна робота, контрольна робота, магістерське стажування.

Запровадження суб'єкт-суб'єктного підходу під час вивчення гуманітарних дисциплін; вдосконалення іншомовної комунікативної компетентності майбутнього лікаря; стимулювання самостійної роботи фахівця медичної сфери у процесі гуманітарної підготовки; введення елементів навчально-педагогічного тренінгу як засобу формування професійної культури майбутнього стоматолога.

Методами, що сприяють процесу формування професійної культури майбутнього стоматолога в умовах університетської освіти є: дискусія, створення ситуації інтересу, роз'яснення мети та вимог, розповідь, бесіда, метод аналізу конкретних ситуацій, імітаційні вправи, розігрування ролей, тестові методи перевірки знань, усне опитування, письмовий контроль, переконання та самопереконання, стимулювання, навіювання та самонавіювання, корекція та самокорекція, виховні ситуації.

Організаційно-педагогічними умовами процесу формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога в умовах університетської освіти виступають: наявність нормативно-правововой та методичної бази організації навчального-виховного процесу в магістратурі; застосування викладачами особистісно-орієнтованого підходу; залучення магістрантів до самостійної творчої, інноваційної діяльності; забезпечення мотивації навчальної-пізнавальної діяльності магістрантів; розширення та вдосконалення змісту магістерської підготовки за допомогою інтегративного курсу; спрямованість методів і форм організації навчально-пізнавальної діяльності магістрантів на усвідомлення необхідності формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога; оновлення змісту професійних знань щодо сутності професійної

культури майбутнього лікаря-стоматолога.

Система формування професійної культури майбутнього керівника організації функціонує так: суб'єкти організації навчально-виховного процесу в магістратурі, знаючи загальні цілі, завдання, створивши необхідні організаційно-педагогічні умови, визначають принципи, зміст, форми та методи навчання. Потім вивчаються отримані результати, інформація про які поступає до суб'єктів організації навчально-виховного процесу. Порівнявши результати з загальною метою суб'єкти педагогічного процесу вносять необхідні корективи в педагогічний процес та здійснюють новий цикл педагогічної взаємодії суб'єктів формування професійної культури. З метою підвищення рівнів сформованості професійної культури майбутніх лікарів-стоматологів було розроблено експериментальну методику впровадження визначених організаційно-педагогічних умов.

Мета методики: ознайомлення магістрантів з питаннями змісту професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога, її складовими та шляхами розвитку; стимулювання потреби формування власної професійної культури магістрантами; вдосконалення необхідних для професійної діяльності вмінь та навичок з метою забезпечення ефективності функціонування організації.

Провідними завдання методики є: формування професійної культури майбутніх лікарів-стоматологів; розкриття сутності сучасних підходів до проблеми формування професійної культури майбутнього стоматолога; задоволення потреб та інтересів майбутніх лікарів у постійному вдосконаленні професійної культури; стимулювання прагнення майбутніх стоматологів до самовдосконалення та саморозвитку, самореалізації в процесі професійної діяльності.

Етапи проведення методики: підготовчий, основний, заключний.

1. Підготовчий етап (організаційний): визначаються основні етапи проведення (теми імітаційної гри; визначення цілей, завдань, структури гри; розробка сценарію; підготовка матеріального та методичного забезпечення);

проводиться вхідне діагностування, визначаються труднощі, що можуть виникнути в процесі впровадження методики, шляхи їх подолання; аналізуються індивідуально-психологічні особливості магістрантів та визначаються, яким чином вони можуть сприяти успішному проведенню методики.

2. Основний етап (безпосередня робота з магістрантами): робота з реалізації методики; моніторинг роботи групи, внесення необхідних змін і коректівів; моніторинг змін у діяльності магістрантів.

3. Заключний етап: аналіз отриманих результатів за підсумками роботи; рекомендації магістрантам щодо подальшої роботи з саморозвитку, самоаналізу, самопроектуванню, самовихованню, самовдосконаленню.

В програмі методики формування професійної культури майбутнього лікаря -стоматолога використовуються наступні форми: лекції, практичні заняття, самостійна робота.

Лекції застосовуються для розкриття сутності, структури та критеріїв професійної культури майбутнього-лікаря стоматолога, а також узагальнення та систематизації навчального матеріалу циклу професійно-орієнтованих дисциплін, що допоможе студентам ефективніше підготуватися до імітаційної гри. Нами використовуються всі види навчального матеріалу, регламентовані чинними нормативними документами (підручники, навчальні, навчально-методичні, методичні посібники тощо).

В лекції введено елементи дискусії, використовується проблемний підхід до викладання матеріалу. Під час їх проведення із пасивно сприймаючих інформацію, студенти перетворюються в активних учасників лекційного процесу, коли бачать протиріччя, аналізують їх, знаходять вихід із запропонованих ситуацій, роблять висновки.

Для формування професійної культури майбутніх стоматологів застосовуються розповсюджені інноваційні педагогічні методи та засоби навчання, зокрема, кейс, проблемно-пошукові, ситуативного моделювання, симуляційний тощо.

Значна увага приділяється формуванню та вдосконаленню здатностей і навичок, а саме: здатності до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; вчитися і бути сучасно навченим; навичок використання інформаційних і комунікаційних технологій. Оскільки сучасне покоління демонструє вміння користуватися арсеналом інноваційних технологій, то ми вбачаємо своїм завданням використовувати їх в освітньому процесі з метою підвищення якості засвоєння теоретичного матеріалу, сприяння формуванню критичного мислення студентів, прояву їх творчості, розвитку пізнавальних здібностей, активності та комунікативності.

Наприклад, на початку лекції на тему: «Складові професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога» викладач використовує методи створення ситуації інтересу та роз'яснення мети для того, щоб зацікавити та стимулювати студентів до вивчення запропонованої теми; а використання методу роз'яснення вимог буде сприяти підвищенню дисциплінованості.

Метод розповіді використовується для розкриття структури професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога , а метод пояснення для аналізу і доказу різних положень теми шляхом розкриття причинно-наслідкових зв'язків компонентів професійної культури та закономірностей їх формування.

В процесі викладання теми викладач використовує метод бесіди для того, щоб спираючись на наявні у студентів знання та життєвий, а у деяких магістрантів і на практичний досвід, користуватися запитаннями, щоб підвести й засвоїти нові знання з запропонованої теми, та їх перевірки.

Метод дискусії на лекції забезпечує обмін поглядами стосовно проблеми визначення компонентів професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога.

Цей метод дозволить упорядкувати, узагальнити та закріпити зміст уже відомого студентам навчального матеріалу, який вони засвоїли в процесі вивчення інших дисциплін, що викладаються в магістратурі, а також розвинути вміння самостійно аргументовано захищати власний погляд.

На підсумковому етапі лекції використовується метод аналізу конкретних ситуацій, за допомогою якого викладач разом із студентами робить висновок про

те, яку важливу роль у формуванні професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога відіграють сформованість її складових, а саме: педагогічної, управлінської та рефлексивної культур. Цей метод допоможе виявити ефективність засвоєння теми. Він також використовується з метою визначення нових професійних проблем, які студенти повинні вирішити у процесі самостійної роботи з конспектом лекції, підручником, при підготовці до імітаційної гри.

Запропонований лекційний курс допоміг магістрантам визначити напрямок професійного становлення, побачити і усвідомити шляхи свого професійного зростання, сприяв виробленню потреби у постійному саморозвитку і самовдосконаленні взагалі, та підвищення рівня професійної культури зокрема.
Пропонуємо лекції за наступними темами:

Тема 1. Сутність поняття «професійна культура майбутнього лікаря-стоматолога».

Тема 2. Складові професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога.

Тема 3. Показники сформованості професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога.

Аналіз практики проведення практичних занять свідчить про односторонній, в основному, підхід до їх проведення. Як правило, практичні заняття присвячуються аналізу теоретичних питань, розбір яких відбувається за схемою «питання – відповідь», або заслуховування заздалегідь підготовлених рефератів, доповідей чи повідомлень з проблеми, яка винесена на заняття.

Такий підхід до методики проведення практичних занять не завжди сприяє забезпеченню активної позиції кожного магістранта, розвитку у нього потреби у використанні отриманих ним знань для вирішення професійних задач і як наслідок необхідності формування професійної культури.

Експериментальне дослідження свідчить, що доцільно застосовувати таку організацію практичних занять, яка б створювала умови для включення студентів до активних дій та в цей час проходила на високому теоретичному рівні.

З огляду на це практичні заняття пропонуємо будувати в формі імітаційної гри. Тому, що в процесі імітаційної гри (форма практичного заняття) відбувається закріплення знань, що отримував магістрант під час лекційної та самостійної роботи.

Імітація (від лат. imitatio) – наслідування когось, чогось; відтворення; підробка. Імітувати – наслідувати, відтворювати з можливою точністю; підробляти [27].

Імітаційне навчання – процес оволодіння системою знань, умінь і навичок, який ґрунтується на наслідуванні певних способів діяльності, відтворюванні її з максимальною точністю. Імітаційні ігри вирішують, щонайменше, три групи завдань: по-перше, розвивають творче й практичне мислення, уміння аналізувати виробничі ситуації, ухвалювати конструктивні рішення; по-друге, змістом гри є імітація умов виробництва, його динаміки, а також діяльність і відносини зайнятих у ньому людей; по-третє, виконуючи правила гри, її учасники одночасно приймають професійні норми спілкування [27].

Застосування імітаційних ігор у навчанні дає змогу максимально наблизити навчальний процес до практичної діяльності, враховувати реалії сьогодення, приймати рішення в умовах конфліктних ситуацій, відстоювати свої позиції, розвивати в учасників гри колективізм та відчуття команди, отримати результати за досить обмежений час.

Виокремлюють такі особливості імітаційних ігор: системний зміст навчального матеріалу наведено в імітаційній моделі виробництва; відтворення структури й функціональних ланок майбутньої професійної діяльності в ігровій навчальній моделі; наближення студентів до реальних умов виникнення потреб у знаннях та їх практичному застосуванні, що забезпечує усвідомленість навчання, особисту активність студентів, можливості переходу від пізнавальної мотивації до професійної; сукупність навчального й виховного ефектів; забезпечення переходів від організації й регуляції діяльності викладачем до саморегуляції й самоорганізації діяльності студентів; широкі можливості використання інформації як функції засобу регуляції професійної діяльності, що перетворює

таку інформацію в знання.

До основних принципів імітаційного моделювання відносять: принцип імітаційного моделювання конкретних умов і динаміки виробництва; принцип ігрового моделювання змісту і форм професійної діяльності, принцип спільної діяльності; принцип діалогічного спілкування, принцип проблемного змісту імітаційної моделі і процесу його розгортання в ігровій діяльності. Ці принципи відображають знання про ігровий процес навчання, його складові частини, логіку й внутрішні зв'язки в разі їх системного застосування. Кожен принцип ніби доповнює й розвиває інші, а взяті загалом, вони становлять концепцію імітаційної гри як форми контекстного навчання, яка дозволяє навчити студентів професійних знань та вмінь.

Всі імітаційні ігри, що входять в структуру методики формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога спрямовані на формування професійної культури студента за пізнавальним, емоційно-вольовим, комунікативним та рефлексивним критеріями. Одним з напрямів комплексного використання імітаційного моделювання є технологія «Learning by doing».

Технологія «Learning by doing» – навчання з одночасним виконанням виробничих завдань і операцій на конкретних робочих місцях дозволяє поєднувати засвоєння теоретичних знань і формування вмінь і навичок. Головний чинник успіху під час реалізації зазначеної технології – активна роль студентів у засвоєнні навчального матеріалу й оволодінні професійними вміннями та навичками.

На нашу думку, значним внеском у процес формування внутрішньої позитивної мотивації до навчання є залучення майбутніх фахівців до використання мобільної програми «Школа ортодонтії», що являє собою мобільний додаток для стоматологів-ортодонтів, за допомогою якого можна завантажити клінічні ситуації й обговорити їх із провідними фахівцями освітнього проекту, отримати кваліфіковану відповідь на запитання. Можливостями цього додатку також є такі: реєстрація та доповнення необхідної

інформації про пацієнта; завантаження фотографій, які зроблені за допомогою смартфона; автоматичне отримання індексів Тона і Болтона; отримання на електронну на пошту презентації пацієнта на основі завантажених діагностичних даних. Всі проблемні ситуації обговорюються з викладачами на практичних заняттях (теми: «Ускладнення та помилки при протезуванні штучними коронками і мостоподібними протезами»; «Обстеження пацієнта з частковою втратою зубів – основні та додаткові методи. Зміни в зубощелепному апараті при частковій втраті зубів»; «Помилки та ускладнення при протезуванні частковими знімними протезами» тощо).

З метою формування професійної мотивації та удосконалення здатності до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел, майбутнім стоматологам пропонуємо використання персоналізованої платформи знань «INSIGHTS Dental». Її можливості дозволяють щоденно отримувати оновлену інформацію з наукових журналів і освітніх платформ, створювати банк знань у смартфоні. Так, при вивченні тем: «Сучасні конструкції мостоподібних протезів (адгезивні, знімні, на основі циркону)», «Види часткових знімних протезів та показання до їх застосування. Опорні зуби, вимоги до опорних зубів. Види кламерних ліній», «Технологія виготовлення часткових знімних пластинкових протезів. Компресійне та ливарне пресування пластмас» тощо є можливість ознайомитися з прогресивними світовими технологіями та здобутками.

Оскільки майбутні стоматологи мають знати та розуміти предметну область своєї професійної діяльності, то саме застосування інтерактивної програми «DentalNavi», дозволить їм візуалізувати деякі практичні ситуації, а також застосовувати знання при інформуванні пацієнтів про різні методи лікування. «DentalNavi» складається з навчальних модулів, до яких додається високоякісне анімаційне 3D-відео, презентації стоматологічної продукції та можливості її використання. Слід зауважити, що мова контенту – англійська, що слугує додатковим стимулом для формування здатності спілкуватися другою (іноземною) мовою. Ефективним є застосування цієї програми при вивченні тем: «Силіконові відбиткові матеріали. Фізико-хімічні властивості, показання до

застосування. Методики отримання відбитків», «Моделювальні матеріали. Віск, класифікація, характеристика застосування в ортопедичній стоматології. Воскове моделювання зубів на гіпсових моделях», «Знімні зубні протези. Конструкції. Групи дефектів зубних рядів. Показання до застосування різних видів знімних протезів» тощо [33, с.72].

Як правило, імітаційна гра складається з декількох етапів: ознайомлення учасників з метою, завданнями та умовами гри; інструктаж щодо правил проведення гри; утворення гри робочих груп; аналіз, оцінка та висновки гри.

Послідовність усіх ігрових етапів має відповідати загальному терміну гри, рівню складності та масштабам проблемної ситуації, контингенту гравців, можливості досягнення очікуваних результатів.

На першому етапі – підготовчому – передбачається обґрунтування вибору гри, визначення ігрових цілей та завдань, формулювання проблемної ситуації, розроблення сценарію гри, підготовка інформаційного та методичного матеріалу.

На другому етапі проводиться інструктаж організаторів та учасників гри, розглядаються правила проведення гри та функцій гравців.

Третій етап залежить від змісту та форми конкретної гри й полягає у обговоренні учасниками гри поставлених проблем, прийнятті узагальнених рішень, їхньому аналізові, використанні учасниками гри результатів цих рішень, оцінці діяльності гравців.

Останній – заключний етап – передбачає обговорення результатів гри, виступи експертів та викладачу, заохочення ліпших гравців, підготовку рекомендаційних матеріалів. Оцінюються результати гри під час дискусії між учасниками гри або у письмовому вигляді.

В процесі імітаційної гри пропонуємо застосовувати наступні методи: створення ситуації інтересу, роз’яснення мети та вимог, усне опитування, письмовий контроль, тестові методи перевірки знань, розігрування ролей, імітаційні вправи, дискусія, аналіз конкретних ситуації.

Досить важлива роль відводиться при проведенні ігор викладачу. Від

нього залежить не лише результативність та ефективність проведення імітаційної гри, а й психологічний клімат у групі. Можна виділити наступні обов'язки викладача, як керівника ділової гри: на початку гри викладач ознайомлює магістрантів із принципами, завданнями та метою гри, специфікоюїї проведення. Перша стадія ігрового процесу часто характеризується відсутністю повноцінної комунікації, навичок співпраці в неформальних умовах тощо. У функції викладача входить контроль та коригування роботи членів гри в групах, орієнтація груп на вирішення поставлених завдань, створення атмосфери довіри та творчості. За допомогою викладача серед усіх учасників гри визначається лідер, доповідач, організатор.

Наприклад, розглянемо структуру та методи імітаційної гри на тему: «Норми етики та деонтології під час роботи зі стоматологічними хворими».

Правильна підготовка до ділової гри «Норми етики та деонтології під час роботи зі стоматологічними хворими» та успішне її проведення можливе за наступних умов: знання та дотримання нормативних документів, що мають пряме відношення до принципів організації роботи стоматологічного кабінету; техніка безпеки під час роботи в стоматологічному кабінеті; знання теоретичних основ, ролі та функціонування організації; наявності вміння накопичувати та правильно добирати необхідну інформацію; дотримання професійної етики в усіх випадках спілкування лікаря з пацієнтами.

Перед проведенням імітаційної гри викладач дає завдання студентам для самостійного опрацювання, а саме: повторити наступні теми: «Визначення провідних симптомів та надання невідкладної допомоги. Оцінка стану стоматологічного хворого», «Моральна культура спілкування та службовий етикет. Добір способів ділового спілкування». За допомогою цього завдання викладач забезпечить підготовку студентів до теоретичної частини заняття, що передбачає розвиток у магістрів умінь знаходити необхідну літературу, аналізувати і давати власну оцінку прочитаному, оформлювати свої думки, переконувати у їх правильності чи відхиляти їх як невірні, робити висновки; роз'яснить мету, вимоги та проведе інструктаж майбутньої імітаційної гри.

Безпосереднього на початку заняття викладач здійснює контроль теоретичної підготовленості студентів до ділової гри за допомогою тестування, усного опитування та письмового контролю.

Отже, можна зробити висновок, що імітаційні ігри в процесі навчання сприяють вирішенню питань формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога, професійного самовизначення, об'єктивної оцінки власних можливостей, рівня знань, умінь, здібностей та їхнього співвідношення з вимогами й психологічними характеристиками професії тощо. Вони підвищують конкурентоздатність особистості студента, його професійну мобільність, та можуть використовуватися при перевірці фахової підготовки майбутнього лікаря-стоматолога.

Характерними ознаками імітаційних ігор є отримання результатів, спрямованих на вирішення проблем, за короткий відрізок часу; зацікавленість учасників гри, а, отже, – й підвищена, порівняно з традиційними методами, ефективність навчання; безпосередня перевірка викладачем або керівником гри знань учасників, їхньої професійної підготовки та компетенції, особистісних якостей, вміння вирішувати проблеми, з якими можна зіткнутися в професійній діяльності.

Формуванню професійної культури також сприяє самостійна робота студентів.

Для самостійної роботи пропонуємо наступні питання:

1. Яким чином пов'язані між собою поняття «культура» та «професія»?

2. Що таке «професійна культура лікаря-стоматолога»?

2. Чим відрізняються між собою поняття «професійна діяльність» взагалі та «професійна діяльність лікаря-стоматолога»?

3. Охарактеризуйте роль пізнавальної сфери майбутнього лікаря-стоматолога в процесі формування його професійної культури.

4. Визначте роль комунікативної сфери у формуванні професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога.

5. Дайте характеристику рефлексивної сфери та її ролі в формуванні

професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога.

6. Яким чином емоційно-вольова сфера впливає на формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога?

7. Розкрийте взаємоз'язок пізнавальної, емоційно-вольової, комунікативної та рефлексивних сфер професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога.

Отже, зміст тем розкривається шляхом використання викладачем сучасних форм організації навчально-виховного процесу в магістратурі та методів викладання (імітаційна гра, проблемна лекція, розігрування ролей, імітаційні вправи тощо). Викладання теоретичного матеріалу поєднується з практичним, для забезпечення активної діяльності студентів на заняттях та під час самостійної роботи.

Таким чином, у ході проведеного дослідження встановлено, що аналізувати рівень сформованості професійної культури студентів необхідно за матеріалами її об'єктивізації у судженнях, оцінках та продуктах діяльності.

Тому були визначені вимоги до організації діагностики професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога з врахуванням її специфіки: необхідністю цілісного дослідження професійної культури у єдності всіх її компонентів (пізнавального, комунікативного, емоційно-вольового, рефлексивного).

Обґрунтовано та розроблено методику формування професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога метою якої є: ознайомлення студентів з питаннями змісту професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога, її складовими та шляхами розвитку; стимулювання потреби формування власної професійної культури студентами; вдосконалення необхідних для професійної діяльності вмінь та навичок.

ВИСНОВКИ

Одержані в ході виконаного дослідження результати підтвердили припущення, покладене в його основу, а виконання завдань і досягнення мети дослідження дало підстави зробити такі загальні висновки:

У магістерській роботі здійснено теоретичний аналіз поняття «професійна культура», «професійна культура майбутніх стоматологів», нами було охарактеризовано сутність професійної культури та виявлено її структурні компоненти.

З'ясовано, що поняття «професійна культура» у загальному розумінні і педагогічному контексті розглядається як інтегроване соціальне явище, результат різносторонньої людської діяльності, показник освіченості і вихованості людей, рівня оволодіння певною галуззю знань або діяльності.

Основи як професійної, так і загальної культури закладаються всебічною підготовкою фахівця, яка, на нашу думку, включає: фундаментальну методологічну й світоглядну підготовку; широку гуманітарну підготовку; теоретичну й практичну підготовку з профільних дисциплін; творчу підготовку за фахом; підготовку в галузі науково-дослідної, формування навичок самостійної творчої діяльності.

Таким чином, у професійній культурі фахівця ми простежуємо той самий структурний ланцюг або комплексну систему елементів, а саме: професійне мислення, професійний інтерес, професійні знання, уміння, навички й здібності, професійний досвід, ступінь готовності особистості до конкретного виду діяльності, професійний світогляд, професійна майстерність, адаптованість до професійного середовища, професійна мораль тощо.

Визначено критерії та показники сформованості професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога в умовах університетської освіти, а саме:

- пізнавальний (розумові властивості та усвідомлена професійна

діяльність, наявність професійних знань, умінь, навичок, формування яких відбувається за допомогою психічних пізнавальних процесів, які забезпечують сприйняття, осмислення та запам'ятовування керівником необхідної інформації) – культура мислення;

- емоційно-вольовий (вміння регулювати свою поведінку в складних професійних ситуаціях, пов'язаних із напруженням та переживанням, дотриманням керівником моральних норм поведінки та проявом позитивних якостей при спілкуванні з професійним оточенням) – культура емоцій та поведінки;

- комунікативний (наявність розвинених комунікативних навичок в професійній діяльності, вмінь: чітко довести завдання та своє рішення до підлеглих, аргументовано відстоювати власну точку зору, ефективно володіти самопрезентацією, вирішувати міжособистісні конфлікти в колективі) – культура спілкування;

- рефлексивний (здатність до самопізнання, самоорганізації, самовдосконалення та самоконтролю, готовністю діяти в ситуаціях з високим ступенем невизначеності, гнучкістю у прийнятті рішень, постійною спрямованістю на пошук нових, нестандартних шляхів вирішення професійних завдань та їх реалізацію, здатністю переосмислювати стереотипи власного професійного та життєвого досвіду) – культура рефлексії.

Визначені критерії та показники використовувалися для оцінки рівнів (високий, середній, низький) сформованості професійної культури майбутнього керівника організації в умовах магістратури.

З'ясовано стан сформованості професійної культури студентів. Високий рівень професійної культури мають лише 16,67% студентів, у 54,16% досліджуваних виявлено середній рівень сформованості професійної культури, на низькому рівні перебуває майже третина досліджуваних магістрів (29,17%).

Теоретично обґрунтовано та розроблено методику формування професійної культури майбутнього керівника в умовах

магістратури, складовими якої є мета, завдання, принципи, методи, форми, організаційно-педагогічні умови, суб'єкти процесу формування професійної культури.

Реалізація методики забезпечить систематизацію теоретичних та методичних знань й умінь майбутнього керівника організації, усвідомлення ним необхідності подальшого формування професійної культури в діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаркова А. О. Формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах : автореф. дис. … канд.пед.наук. Київ, 2011. 21с.

2. Андрійчук О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2003. 19 с.

3. Балл Г. Категорія культури у дослідженні професійної діяльності. *Я-концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості*. Київ, 2014. С. 55-62.

4. Бедлінський В. О. Етапи формування професійної культури лікаря на прикладі творчої діяльності М.М. Амосова. *Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток* : колективна монографія / відп. ред. Г. Є. Улунова. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. С. 87-103.

5. Біліченко О. Критерії та показники сформованості професійної етики майбутніх медичних сестер. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 42. С. 41-49.

6. Гоголь А. М., Панькевич А. І., Колісник І. А. Актуальність формування складових професійної компетентності лікаря-стоматолога на початковому етапі викладання хірургічної стоматології. *Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні*. С.45-47

7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

8. Гутор Н. С., Бойків А. Б. Психологічні особливості та науково-дослідна компетентність у формуванні майбутніх лікарів-стоматологів. *Медична освіта*. 2015. № (3).С. 138–139.

9. Дудікова Л. В. Формування готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх лікарів : автореф. дис. … канд. пед. наук :

13.00.04. Вінниця, 2011. 23 с.

10. Загринчук М. С. Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах України в сучасних умовах на основі компетентнісного підходу. *Медична освіта*. 2013. № 1. С. 11.

11. Євтушенко Ю. О. Формування деонтологічної культури лікарів у навчально – виховному процесі медичного ВНЗ : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Старобільськ, 2017. 204 с.

12. Ісаєнко С. А. Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мови : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 227 с.

13. Кахно І.В. Детермінанти особистісного становлення студентів-медиків на етапі професійного навчання. *Зб. Наук. Праць К-ПНУ ім.І.Огієнка, ін. ім.Г.С.Костюка АПН України*. Київ, 2010. С. 418-428.

14. Коваль С. М. Психологічні особливості формування професійно важливих дій у навчальній діяльності студентів-стоматологів : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2001. 19 с .

15. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ. ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.

16. Корольова Т. В. Модель формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. Вип. 30. С.66-69.

17. Королюк С. В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Полтава : Наука, 2007. 168 с.

18. Колечко О. Професіоналізація як чинник розвитку професійної ідентичності особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. № 4. С.153-160.

19. Кульбашина Я. А. Концептуальні основи формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі стоматології. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 2 (6). С. 86–96.

20. Кульбашина Я. А. Модель формування професійної компетентності майбутнього стоматолога. *Медична освіта*. 2014. № 1. С. 124-128

21. Кульбашина Я. А. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі стоматології : міжнародний аспект. *Вища освіта України*. 2014. № 2. С. 67-73.

22. Кульбашна Я. А. Принцип безперервності освіти у формуванні професійної компетентності майбутніх стоматологів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 3-4. С. 85-89.

23. Кучай Т., Кучай О. Теоретичні засади професійної культури майбутніх фахівців. *Науковий вісник мну імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 4. С. 61-63.

24. Лебідь О. В. Формування професійної культури майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу в умовах магістратури : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Бердянськ, 2012. 259 с.

25. Магрламова К. Г. Професійне становлення майбутнього лікаря. *Імідж сучасного педагога*.2016. №7. С.44-47

26. Матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю «Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки», 24 берез. 2022 р. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2022. 335 с.

27. Мруга М. Р. Структурно-функціональна модель професійної компетентності майбутнього лікаря як основа діагностування його фахових якостей. URL: http://libs.com.ua/apedagogika/36215-1-strukturno-funkcionalna-model-profesiynoikompetentnosti-maybutnogolikarya-osnova-diagnostuvannya-yogo-fahovih-yakostey.php.

28. Миколаєнко Н. М. Сутнісна характеристика поняття «професійна культура». *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*. Житомир, 2012. С. 539-545. URL: http://eprints.zu.edu.ua/13567/1/Миколаєнко%20Н.pdf.

29. Наливайко О. Компоненти, критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутніх сімейних лікарів. *Теорія і практика управління*

соціальними системами. 2016. №2. С. 99-108.

30. Наливайко О. Б. Формування професійної культури майбутніх сімейних лікарів у процесі контекстної підготовки : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2016. 286 с.

31. Нейко Є. М. Місце біоетики в педагогічному процесі вищої медичної освіти. *Архів клінічної медицини*. 2006. № 1. С. 80-81.

32. Остраус Ю. М. Критерії, показники та рівні сформованості професійно комунікативної культури майбутніх сімейних лікарів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Педагогіка і психологія*. 2016. Вип. 47. С. 97-102.

33. Палійчук В. І. Педагогічні умови формування професійної компетеності майбутніх стоматологів на додипломному етапі. *Сучасна стоматологія*. 2019.№ 4. С.72-74.

34. Петрушанко Т. О., Іленко Н. М, Ніколішина Е. В., Іленко Н. В. Застосування інноваційних технологій у організації самостійної роботи студентів на кафедрі терапевтичної стоматології. *Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів* : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 23 бер. 2017 р.). Полтава, 2017. С. 121.

35. Пономарьов О. С. Професійна культура педагога в системі філософії освіти : *Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи* : матеріали V міжнар. наук. конф. Харків : ХНУМГ, 2014. С 18-22.

36. Пономаренко О. В. Формування професійно-етичної культури соціального педагога : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2001. 20 с.

37. Професійна культура : сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія / кол. авт. ; відп. ред. Г. Є. Улунова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. 300 с.

38. Сабатовська І. С. Основний механізм формування професійної культури майбутнього фахівця URL: http://eprints.kname.edu.ua/31950/1/92.pdf.

39. Сабатовська І. С. Професійна культура особистості: структура та критерії вимірювання. URL: http://www.confcontact.com/20110531/so_sabat.htm.

40. Соціально-етичні та деонтологічні проблеми сучасної медицини (немедичні проблеми в медицині) : зб. матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 23-24 лютого 2023 року). Запоріжжя : ЗДМУ, 2023. 207 с.

41. Спіріна Т. П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчальному процесі вищого навчального закладу : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2009. 19 с.

42. Сичов Д. В., Аксьонов В. В. Формування професійної культури майбутнього фахівця в умовах вищого навчального закладу. URL: https://www.researchgate.net/publication/369546661_Physical_education_and_sports_in_higher_educational_institutions.

43. Стечак Г. М. Педагогічна підготовка майбутніх сімейних лікарів у медичному університеті. Теорія і методика професійної освіти : дис. … канд. пед. наук. Львів. 2017. 282 с.

44. Тульська О. Л. Критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутніх екологів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 3. С. 62-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_3_16.

45. Уваркіна О. В. Формування комунікативної культури студентів вищих медичних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 193 с.

46. Устименко Ю. С. Компонентно-структурний аналіз феномену «готовність майбутніх стоматологів до професійної взаємодії. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2016. Вип. 2, ч. 2. С. 112-114.

47. Філоненко М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 332 с.

48. Хоменко К. П. Формування професійної компетентності майбутніх лікарів. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного*

педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. 2015. Вип. 36 (62). С. 321-330.

49. Черньонков Я. О. Формування професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2006. 22 с.

50. Шиленко Д. Р. Концепція реорганізації методології навчання лікарів-стоматологів у вищих медичних навчальних закладах України. URL: http://www.rusnauka.com/35_PWMN_2008/Medecine/38614.doc.htm.

51. Юсеф Ю. В. Формування комунікативної культури лікаря в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Освіта та педагогічна наука*. 2013. № 5-6 (160-161). С. 38-45.

52. American Dental Education Association, ADEA. URL: https://www.google.com.ua/#q=american+dental+education+association+2014.

53. Hopkins, L. et al. To the Point: Medical Education, Technology, and the millennial learner. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*. 2018. Vol. 218, 2, P. 188-192.

54. Teaching Medical Professionalism. Cambridge Medicine / editors Richard L. Cruess, Sylvia Robinson Cruess, Yvonne Steinert. Cambridge University Press, 2009. 310 p.

55. Fournier V. The appeal of ”Professionalism” as a Disciplinary Mechanism. *Social Review*. 1999. № 47(2). P. 280-307.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Особливості уявлення магістрантів про професійну культуру майбутнього лікаря-стоматолога»

1. Ваша стать: _____

2. Форма здобуття освіти:

- денна
- заочна

3. Стаж роботи :

- немає;
- до 3-ох років;
- від 3-ох до 10-ти років;
- більше 10 років.

4. Досвід лікарської діяльності:

- немає;
- до 3-ох років;
- від 3-ох до 10-ти років;
- більше 10 років.

5. Як на Вашу думку, що таке «професійна культура»?

_____

_____

6. З чим у Вас асоціюється зміст поняття «професійна культура лікаря-стоматолога»?

- професійною компетентністю;
- професійною кваліфікацією;
- професійною досконалістю;

- професіоналізмом;

- професійними знаннями, вміннями та навичками;

- професійними та загальнолюдськими якостями.

7. Чи вважаєте Ви за необхідне наявність сформованої професійної культури у лікаря-стоматолога?

- так;

- ні;

- ваш варіант _____

8. У чому виявляється професійна культура керівника організації?

_____

_____

9. Яким чином професійна культура відбивається на поведінці та діяльності керівника організації?

_____

_____

10. Яким чином виявляється професійна культура у відношенні особистості до оточуючого світу, до людей, до самого себе?

_____

_____

11. Визначте за рівнем значущості рейтинг рис сучасного лікаря-стоматолога

таким чином: навпроти зазначених якостей вказати порядковий номер серед наявних рис, причому 1 – найвагоміший, 15 – зовсім не значущий.

№ п/п Професійно-особистісні якості Ранг

1. Активність

2. Відповідальність

3. Вимогливість

4. Гуманність

5. Компетентність

6. Комунікативність

7. Організованість

8. Професійність

9. Раціональність

10. Самоконтроль

11. Самокритичність

12. Стриманість

13. Тактовність

14. Толерантність

15. Чесність

12. Де, на Вашу думку, закладаються основи професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога?

- підготовка на курсах підвищення кваліфікація;

- професійна післядипломна освіта зі спеціальності;

- самоосвіта.

13. Яку роль, на Вашу думку, грає сформована професійна культура лікаря-стоматолога в його професійній діяльності? Забезпечує:

- високий рівень виконання керівником своїх професійних обов'язків;

- належний психологічний клімат в колективі;

- ефективне керівництво організацією;

- володіння знаннями, вміннями та навичками ділового мовлення;

- критичне ставлення до підлеглих та до самого себе;

- позитивне ставлення до своєї професійної діяльності.

14. Як Ви гадаєте, чи можна сформувати професійну культуру майбутнього стоматолога в процесі навчання в магістратурі?

- так;

- ні;

- ваш варіант _____

15. Яке місце, на Вашу думку, посідає магістратура за освітньою програмою «Стоматологія» при формуванні професійної культури майбутнього лікаря-стоматолога?

_____

_____

16. Як Ви можете оцінити свій рівень володіння знаннями з теорії управління організацією?

- високий;

- середній;

- низький.

17. Як Ви можете оцінити свій рівень володіння вміннями та навичка з теорії управління організацією?

- високий;

- середній;

- низький.

18. Як Ви можете оцінити свій рівень сформованості професійної культури, як майбутнього керівника організацією?

- високий;

- середній;

- низький.

19. Яким чином Ви вдосконалюєте свою професійну культуру?

_____

_____

20. Яким чином, повинні сприяти викладачі ЗВО формуванню професійної культури майбутніх керівників організацій в процесі навчання в магістратурі?

_____

_____

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Б

Визначення рівня володіння студентом запропонованими якостями, здібностями, уміннями та навичками

Шановний студенте! Просимо оцініть свій рівень володіння запропонованими якостями, здібностями, уміннями та навичками за трьохбальною шкалою: повністю володію – 3 бали, слабко володію – 2 бали, зовсім не володію – 1 бал.

1. Здатність до швидкого засвоєння нового матеріалу.

2. Здатність до самостійного засвоєння знань.

3. Наявність та застосування знань, умінь та навичок з теорії управління.

4. Усвідомлене сприйняття необхідності використання сучасних інформаційних технологій та інновацій у галузі управління.

5. Знання та ефективне застосування особливостей управління.

6. Усвідомлене відношення до професійної діяльності.

7. Уміння розпізнавати емоції та контролювати власні залежно від ситуації, а також емоції інших.

8. Здатність до формування певних етичних звичок і норм поведінки та вміння коригувати свою поведінку залежно від визначеної професійної мети

9. Активність, ініціативність, самостійність, відповідальність як якості професійної суб’єктності

10. Уміння підпорядковувати своєму раціональному вибору почуття, емоції та здійснювати свідомий контроль над реакціями психофізіологічного стану

11. Здатність до подолання внутрішніх та зовнішніх перешкод у професійній діяльності

12. Вияв готовності до встановлення ділових контактів

13. Створювати зону успіху та виявляти здатність до самопрезентації

14. Цілеспрямовано впливати на співрозмовника

15. Уміння організовувати спілкування з урахуванням потреб співрозмовника

16. Здатність та вміння давати повну і чітку відповідь на поставлене питання

17. Здатність до вирішення міжособистісних конфліктів та створення сприятливого психологічного клімату

18. Здатність до організації діалогічних форм роботи

19. Уміння аналізувати й оцінювати ефективність методів, засобів, прийомів професійних дій і відношення підлеглих та колег до них.

20. Здатність виявляти причини успіхів і невдач у ході реалізації власних планів і професійних завдань

21. Уміння прогнозувати проблемні ситуації і труднощі в процесі професійної діяльності

22. Уміння передбачити результати своїх вчинків і прийнятих рішень

23. Розвинуте критичне мислення та здатність до виправданого ризику

24. Уміння раціонально розподіляти свій робочий та вільний час

25. Уміння поступитися своїми інтересами заради ефективного функціонування організації.